1810.

A MAGYAR EZÓPI MESEIRÁS TÖRTÉNETE.

— IRODALOMTÖRTÉNETI TANULMÁNY. —

ÍRTA

MAJOR KÁROLY.

BESZTERCZEBÁNYÁN,
NYOMATOTT MACHOLD FÜLÖP KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1887.

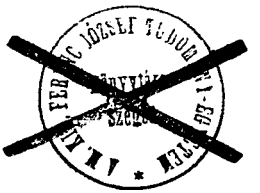

18627

Az ezópi mese (apolog), vagy mint közönségesen szokás nevezni, tanmese a költés és próza határán álló műfaj. Czélja a tanítás, erkölcsi oktatás. Keletkezésének ideje összeesik az emberiség gyermekkorával; eredetének oka a reflexio eredménye: az ember a természettől vette a hajlamot a mesealkotásra. Az öt környező körülmények, a társas együttlét különböző viszonyai vezették az embert arra, hogy tapasztalatait saját énjéről és embertársairól a természettel hozza kapcsolatba, s miután az összevetés utján saját viszonyai és a természetben észlelt jelenségek között egyező-vonásokat talált, meg volt téve az első lépés arra, hogy életének erkölcsi elveit, reményeit, vágyait naiv képzelemmel az állatokról, a természet teremtményeiről vett példázatokba, képekbe öltöztesse. Igy állottak elő az állatmesék. S épen, mert a jelzett reflexio az emberiséggel közös tulajdon, az e lelki munkásság útján keletkezett állatmesék is, nemcsak egy korban, s elszigetelten egy népfajhoz szegődve dívtak, hanem mint az idők folyton ismétlődő jelenségei nemzetközivé, az emberiség közkincsévé, kiapadhatlan forrásává lettek. E közkincsből, e közös forrásból vette ki a maga osztályos részét minden nemzet, s használta fel czéljaira intellectuális hajlamai szerint. Minden nemzetnek meg van a maga meseirása, meg vannak meseiroi. A görögöknek volt Ezópusok, az indusoknak Bidpaiok, az araboknak Lokmanjok, a latinoknak Phaedrusok, a francziáknak Lafontainejök, a németeknek Gellertjök, s nemzetünknek Fáyja. A koronkint megjelenő mese gyüjtemények pedig igazolják azt a közkedveltséget, melyet ez egyszerű műfaj az igazságnak, erkölcsi tanításnak az állatok képébe öltöztetett példázatai által nyert a világirodalomban.

A meseirók eleinte csak azt az ös-anyagot adták át csekély, vagy épen semmi változtatással, mely az Ezópus neve alatti gyűjteményekben van; utóbb azonban átalakították, módosították, söt — mint Lafontaine tevé — egészen újjá teremtették. A meseirók ez eljárásai nyomában nevezetes kritikai visszahatás támadt oly férfiak részéről, mint Goethe, Lessing. Goethe szavai szerint; „Mikor az állatokból is kifogytak a meseirók s az emberek inkább okoskodtak, mint éltek, axiómákat, elveket, rendszereket stb. találtak fel s többé ki nem állhatták az egyszerű s egészséges inductiót. A költök és bölcsészek azonban a mesét, mely az inductióval együtt esett, ismét felakarták eleveníteni. Azért kicziczomázták, kendözték, felhajporozták, pántlikákkal beakgatták, s valami mese és beszély közti korcsfaj lett belöle, mellyel már nem csak tanítani, hanem mulattatni is akartak. Végre észrevették, mennyire eltávoztak az eredeti műalaktól, vissza akartak térni ahhoz, de az inductióval már nem boldogulhattak, s az elmésséggel segítettek a dolgon: így lett a mese epigrammá.[1])

Lessing pedig az ezópi meséről irott értekezéseiben[2]) tudományos készülettel szállott síkra azok ellen, kik az ezópi mesét egyszerűségéből kiforgatva, azt elkorcsosítani látszottak. Csak röviden adom Lessing ezópi mese elméletét, habár — gondolom — általában igazat adhatunk Nisard nézetének: hogy a mese ment maradhatott volna a tudós elméletektől. Lessing fellépése nagy hatású volt a meseirókra, s irodalmunkban is voltak, kik a Lessing követelte szigort fogadva el, irták meséiket. Az ezópi mese Lessing szerint bizonyos czélra irányuló költemény, s megteremtöje, Ezóp legtöbb meséjét való esetekre irta. Utódai azonban az ilyféle eseteket jobbadán költötték, s megelégedtek avval, ha a mesében kifejezendő erkölcsi tételt a mese költött eseményei által tették világossá. A való és költött esemény alapján keletkezik a mese kettős felosztása egyszerű és összetett mesére. Egyszerű a mese, ha annak költött eseményéből egy általános igazságot hozhatni le, pl. Az oroszlán meséje:[3]) Az emberek szemrehányással illeték az oroszlánt, hogy csak

[1]) Goethe Wahrheit und Dichtung XXVIII. 25 l.

[2]) Gotthold Ephraim Lessings. Sämmtliche Schriften. Herausgegeben von K. Lachmann. Berlin 1838. V. 358—422 l.

[3]) Fab. Aesop. 216. Edit. Huptmannianae.

egy kölyköt hozott a világra. „Igen — mond ő — csak egyet, hanem egy oroszlánt!“ Tanúság: a szépség nem a mennyiségben, hanem az erőben rejlik. A mese tehát egyszerű, ha egy általános tétellel megelégszünk. Összetett ellenben a mese, ha az igazság, melyet a mese kifejezésre juttat, valóban megtörtént, vagy pedig valóban megtörténhető, felvett esetre alkalmaztatik. „Én — szól egy gúnyolódó rímkovács a költőhöz — egy évben hét szomorújátékot irok, hát te?“ „Hét évben egyet! Igen, csak egyet, hanem egy Athaliat!“ E kettős felosztás azonban, mint Lessing megjegyzi, a meséknek nem lényeges különbségén alapul, hanem csak a különféle feldolgozáson; mert ugyanazon mese lehet majd egyszerű, majd összetett. Pl. „A vajudó hegy“-ről szóló mese mindjárt összetetté válik, mihelyt avval a rosz költőt azonosítjuk. Lessing, elméletével szemben, bonczkés alá veszi a legkitünőbb műítészek véleményeit. De la Motte-val szemben, ki „a mesét egy cselekvény allegoriájába rejtett oktatás“-nak tekinti; Breitinger ellenében, ki „a mesén egy hasonló cselekmény jól kigondolt allegoriájába öltöztetett tanítást“ ért, s Batteaux és Richer elméletével ellentétben, kik közül az első a mesét „allegoricus cselekmény elbeszélésének“, az utóbbi „kis költeménynek nevezi, mely egy allegoricus képbe rejtett szabályt“ tartalmaz, Lessing fenntartja vitatott nézeteit s vallja, hogy a mese nem csupán allegoricus cselekmény, hanem egy olyan természetű cselekmény elbeszélése is lehet; a „tanitás“ kifejezés helyett szabatosabb „az erkölcsi tanítás“, mert nem mese az, melyből erkölcsi tanúság nem származik; egy mesének tanúságtételétől függ, hogy legyen cselekmény a mesében, vagy pedig nélkülözheti is azt, mert pl. „A két tyúk“, „A szarvas“ meséi Batteaux szerint nem jó alkotásuak, mivel nincs bennök cselekmény, mely szabad elhatározás szerint és czélzattal történik; s végül, hogy a „költemény“ „kép“ kifejezések helytelenek s „a szabály“ szó helyére „tanítás“ alkalmazandó.

Az állatok szereplését illetőleg a mesékben Lessing Breitingerrel szemben, ki a magosabb természeti lények — mint istenek, lángelmék, a lélek erőinek személyesítését — az állatoknak, növényeknek, élettelen alkotásoknak magosabb emberi természetre emelését a mesében a csodaszerűségre való törekvésre viszi vissza, úgy vélekedik, hogy ez eljárás magyarázata inkább a jellem általánosan ismert állandóságában fekszik. A jellem állandó és határozott voltából ha-

tározható meg aztán az is, hogy minél mélyebben szállunk le a lények lejtőjén, annál kevésbé tünnek azokban elénk a közönségesen ismert jellemvonások. Innen van az, hogy a meseiró oly ritkán található fel a növény- s még ritkában az ásványvilágban.

Lessing a morális tétel alapján megkülönböztet direct és indirect meséket, vagyis olyanokat, melyekben az erkölcsi tételek inkább az ellentét egyes eseteiben, mint egyes, különálló esetekben nyilvánvalók. A mesében szereplő személyek mivolta szerint Aphthonius alapján megkülönböztet értelmi meséket, melyek lehetségesek; (A vak és sánta, A harczoló két tyúk, A kutya és kertész) erkölcsieket, melyek csak bizonyos feltételek mellett lehetségesek (A farkas és bárány, A róka és gólya, A fák és tüske) s az erkölcsi meséknél mythicus meséket, (rokon az előbbivel) melyekben a szereplő-alanyok feltételesek és természetfeletti meséket, melyeknél a szereplő személyeknek a rendes mértéket túlhaladó sajátságok tulajdonittatnak; pl. „Mese a prófétáról“ természetfeletti mese, mert a jóslás adománya az emberre csupán magosabb természet szerint alkalmazható. A vegyes faj az értelmi és erkölcsi meséből áll elő, hol az eset teljesen, vagy részben csak bizonyos feltételek mellett lehetséges. E mesék ismét 3 félék: mythikus mesék; (A szegény ember és a halál) értelmi, természetfeletti mesék; (A favágó és róka) természetfeletti mythicus mesék. (Jupiter és a teve, Jupiter és a kigyó.)

A mesék előadása azonban az a pont Lessing elméletében, melyen a legélesebb ellentétbe helyezi magát Lafontaineval és követőivel. De la Motte azt mondja: „A különböző gyűjtemények szerint itélendő meg, hogy a mese előadása külsőkép praecis, sehol semmi leirást nem tartalmaz, hanem azonnal a dologra tér és minden szavával közelebb jő a czélhoz.“ Ez a mese alaptermészete. Lessing tehát kikél Lafontaine s még inkább a Lafontaine-utánzók ellen, kik az ezópi mese előadásának egyszerüségével szakítva, a mese szabadabb szerkesztésében és előadásában a túlságba csaptak. „Lafontainenak sikerült a mesét kedélyes költői játékszerré tenni; ő elbájolt, neki egy csomó utánzója akadt, kik egy költő nevét — úgy hivék — nem tarthatják fenn könnyebben, mint amolyan vidám versekbe kinyújtott és vizenyős mesékkel.“ Lessing ellensége a mese előadásában minden bővítésnek, szépítésnek; szigorúan megköveteli az egyszerüséget és áttekinthetőséget. A mese egy általános

igazságot példáz, következőleg rövidnek kell lennie ép a könnyű áttekinthetés szempontjából. Minden hosszítás, szóbeli czifrázat ellenkezik e szerint a mese természetével. Ezek Lessing ezópi meseelméletének fővonalai! Kétségtelen, hogy egy képzett szellemnek a tárgyak minden oldalát megfigyelő és mérlegelő munkájával van dolgunk az ismertetett elméletben; de másfelől azt sem tagadhatjuk, hogy épen e finoman megfigyelő és specializálni szerető hajlamból eredt aprólékoskodás, mint megállapított elmélet az, mely műszabálylyá emelve a gyakorlatban a meseirókra nézve nyűgöző rendszerré válik. A mese fajainak megkülönböztetése és az előadásban követelt egyszerűség, rövidség azok, melyek nézetünk szerint a mese lényegén nem változtatnak, ha azoktól eltérés történik. A felosztást elméletben megállapítani lehet, de kötelező műszabálylyá tenni semmi jelentősebb eredménynyel nem jár. Vagy, ha már osztályozni akarunk, beérhetjük az egyszerü és összetett, vagy erkölcsi és értelmi mesékkel. Az előadás egyszerűsége és rövidsége nem oly szükségképeni kellék, hogy az élénkebb és színezetebb előadás, szabadabb szerkesztés, ha az a mese ős jellegén változtat is, azt czéljától és irányából kitéritené. Épen nem akarunk e tekintetben egyetérteni Jakobssal, ki a moralt csak másodrendű dolognak tekinti, s megkivánja a meseirótól, hogy ne csak elmés fő, hanem előadása a mesében költői legyen és a mesét függetlenül moraljától egy érdekes költeménynyé tudja alakitani.[1]) Ily módon a mese valóban eltévesztette czélját. De Lafontaine meséiben nem is ezt teszi. O az oktatás mellett kellemesen gyönyörködtet. A mese moraljának szemmeltartásával szabadon szerkeszt, nem egyszer szeszélyesen ide-oda csapong; tarka képeivel, a cselekmény változatosságaival és előadása gyorsaságával folytonos élénkségben, érdekfeszítő várakozásban tart. Jól mondja róla a franczia irodalom szellemes irója: „A Lafontaine meséi gyüjteménye egy neme a szinpadnak, melyben rövid kivonatban előadva látjuk a dráma minden fajait, a legmagasabbaktól: a tragoediától és comoediától kezdve a legegyszerűbbig, a népszinműig.“[2])

Meséit maga „százfelvonású drámának“ nevezi s valóban, ha megtekintjük azokat, megtaláljuk a drámai műfaj hármas részét: a

[1]) Nachträge zu Schulzers allgemeine Theorie. V. k. Ers. Gruber Encyclop. I. 40.

[2]) Nisard Franczia irod. tört., ford. Szász Károly. Bpest 1880. III. 133 l.

bonyodalom, a katastrófa és végkifejlés mozzanatait. Az ő kezeiben az egyszerű mese-anyag művészi egésszé válik; ő a vad hajtást nemes gyümölcscsé oltja.

Megvannak a maga biztos és utánozhatlan ügyességgel használt eszközei, ide-oda csapongó phantaziajának szeszélyes játéka, stiljának megragadó szépsége és bája. Maga mondja, hogy ama praecisitást és rövidséget, melyek Phaedrus meséit kitűntetik, az ő meséiben fel nem találhatni; ezért kölcsönzi tehát azoknak mintegy kárpótlásául azon vidámságot és derült szinezetet, mely a szabad alkotásban, a mesét egészen átható, tréfás hangulatban nyilvánul. Igaz az, hogy minden műfajnak meg van a maga moralja. A Lafontaine meséi sincsenek morál nélkül. A moralnak kibékítőnek, megnyugtatónak kell lennie, hogy önmagunk és a világ között támadt összhangzatlanság elnémuljon. Lafontaine eléri ezt. Moralja megnyugtat az igazságszolgáltatás kérlelhetlenségével; meggyógyit a hibák és gyarlóságok természetszerű következményeinek tudatában. Lafontaine egy fejlettebb, nemesbedett műizlés korszakában irta meséit, s jól tudta, hogy neki nem kell úgy irnia, a hogy Ezóp irt, ha kora ízlését és müigényeit kielégíteni akarja. Ismerve ezt, tudta azt is, hogy fejlett izlés, tökélyesbült aesthetikai szabályok mellett egy műfajnak a régi keretből kilépni megengedhető s talán szükségszerű következmény, ha különben örök emberi törvények kifejezésére szolgál. Ő a kor igényeihez szabta az öltönyt, melybe felöltöztette a mesét, s ezzel ezt az irodalomban összhangzatba hozta a kor müigényeivel. Eljárásával csak igazolta azt a szükségszerűséget, hogy az irodalomnak szoros egybefüggésben kell lennie a korral, az élettel, mely azt nyomon kiséri. Nemzete csodálattal és szeretettel adózott kitünő meseirójának, s követői szeretetreméltó modorát utánozták az ő nyomdokain haladó meséikben.

A Lessing és Lafontaine eltérő iránya két külön iskolának vetette meg alapját: egyik a maga szigorú forma követelményeivel; a másik nagyobb szabadsággal a költői invencióban, nagyobb élénkséggel és disszel az előadásban és nyelvben. Végre is az igazság középúton van. Mindkét tábornak megvannak a maga védelmi eszközei a támadások ellen. Egyik rész szigorúan ragaszkodik az ős formához, a mese atyjára, Ezópra támaszkodva; a másik szakít az ős formával, újítni mer és a kor izléséhez appelal. A két ellentétes irány, ha nem békül is ki, egy pontban azonban érintkezik,

s ez az, hogy a mese műfaji természetéből kifolyólag mindig egy erkölcsi igazság, tantétel kifejezéseül szolgáljon; mert ha e szempontot feledi, megszünt lenni az, mi tulajdonképeni rendeltetése: tanmese.

Nemzetünk meseirodalmára meg volt mindkét iránynak hatása. Elméletben Szász Károly feltétlen hive Lessingnek.[1]) Meseiróink közül a Lessing iskolához tartoznak: Pesti, Heltai, Kazinczy, Lessing meséi fordításával; Szentmiklóssy Alajos, Szigethy Gy. Mózes, Vitkovics, Czuczor és Fáy; a Lafontaine modorában szabadabban ír Péczeli József; s a modernek sorában Greguss és Névy László. Tárgyaljuk hát meseiróinkat a következő lapokon nem annyira e két iskola csoportositása szerint, mint inkább történeti egymásutánban és századonként, a mi a fejlésnek és a dolog természetes rendjének inkább is megfelel.

I.

A XVI. évszázban terjedő reformáczió általános nemzeti művelődésünk alapjait vetette meg. Hatásánál, irányánál fogva a népre számítván, ennek nyelvén, érzésével és gondolkozásával kellett a megújitott tanokat hirdetnie. A nagy humanisták és reformatorok: egy Luther munkáiban a népre hivatkozott, irataiban a nép gondolkozásán szólott s anyanyelvének jogaiba helyezését hangsúlyozta; Erasmus pedig, habár reá nem egyszer illett az „odi profanum vulgus“, mert inkább a miveltebbek pártján érezte jól magát, oly munkáival, mint „Encomium moriae“, „Adagiumok“ és „Colloquiumai“, ha nem is közetlenül, de közvetve munkált arra, hogy a népre társadalmi és művelődési tekintetben figyelem fordittassék. Az ily irányu törekvések nem enyésztek el nyomtalanul hazánkban sem. Történt ez időben nálunk a nép érdekében nevezetes társadalmi mozgalom: a nép felszabadítása. „Az 1514-iki lázadás után végképen elnyomott népnek szánakozásra méltó állapotát már a nemzet is elismerte. Az 1547-iki n.-szombati országgyülés is belátta, hogy a hon bajainak legnagyobb része a jobbágyság elnyomásából eredt és kimondta arra nézve a szabad költözködés megengedését; némely vidékeken a földesurak jobbágyaikat hadi szolgálatuk jutalmául örökre fel is szabadított-

[1]) Szász Károly. Az ezópi meséről. Kisfaludy Társaság Évlapjai. Új foly. XIX. k.

ták.“ [1]) A társadalom munkáját átvette a reformácziótól élesztett mivelödés és irodalom az iskolák s a nép gondolkozására, erkölcsére ható elmemüvek által. A politikai zaklatottság és nemzeti szerencsétlenségek megzavarták a társadalmi rendet és a mi ennek nyomában jár, az erkölcsi életet alászállították. A kornak nem egy férfia panaszkodik a megromlott erkölcsökről; papok, tudósok egyaránt dorgálják praedikaczióikban és vallási irataikban a kicsapongó szenvedélyeket, rendetlen életmódot. Bornemisza Péter gyakran feddözik irataiban, megrója még a papok erkölcstelenségét is; Heltai „A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról“ irt dialogusában e szenvedélyek ellen ad a vallási oktatások mellett a tapasztalatból és józan észből vett tanácsokat. Ostorozza a részeges asszonyokat, kicsapongó elöljárókat, s kész minden számára a jóakaratú tanácscsal. „Az adhortatio mulierum“-ban [2]) a házastársak adnak egymásnak a házasélet kötelmeinek hü betöltésére tanácsot, mert ez is sok kifogás alá eshetett e korban. Az említett viszonyokban találunk magyarázatot arra, hogy a didacticus irányú költés oly letörülhetlen bélyeget üt irodalmunk e százbeli alkotásaira. Olvasmányokról, népies munkákról kelle gondoskodni, hogy a népet múlatva tanítsák, kellemesen szorakoztatva oktassák s igy elvonják az erkölcsi elaljasodástól. Erre szolgáltak az u. n. népkönyvek, melyek ez időben külföldön is nagy számmal jelentek meg. Ezek sorába tartozik az ezópi tanmese is, melyet a középkor annyira kedvelt, s mely e korban már két művelöre is akad irodalmunkban a Pesti Gábor és Heltai Gáspár személyében.

Mindkettö munkásságával; nyomdájával, vallási irataival, a nép számára szánt oktató olvasmányaival ez utóbbi a XVI. évszáz vallási reformjának s az evvel szoros kapcsolatban álló nemzeti müvelödésnek legérdemesebb munkása. Mindketten ismerik saját korukat, a nemzet sebeit; azokat beheggeszteni, a népet oktatni törekszenek didacticus munkáikkal.

Pesti Mizsér Gábor biblia forditói munkásságával tünik ki egyfelöl. Leforditotta Szt. Pál leveleit 1593, s hat nyelvü szó-

[1]) Imre Sándor. A m. irod. és nyelv rövid története. Debreczen 1877. 99—100 l.

[2]) Beöthy Zs. Magy. nemz. irod. történeti ismertetése. Budapest 1880. I. k. 202 l.

tárával is nem kis becsületet szerzett nevének és nemzetének. Feladatunkhoz képest azonban most meseirói munkásságát kell érdekelnünk. Meséi 1536-ban jelentek meg Bécsben, ily czimmel: Aesopi Phrygis fabulae Gabriele Pannonio Pesthino interprete: Aesopus fabulay, melyeket mostan ujonnan magyar nyelvre forditott Pesthy Gabriel. Egy példány a császári könyvtár birtokában van meg; s újabban e példányból adta ki Toldy Ferencz „Magyar prózairók a XVI. és XVII. században.“ Pest 1858 I. kötetében. Ezópus 185 meséje van a Pesti gyüjteményében. Toldynak sikerült kinyomozni a forrásokat, melyekből Pesti a meséket átvéve, nyelvünkre forditotta. E körülményről különben maga Pesti is számot ad előszavában: „Rem igitur factu non inutilem, Lector optime, arbitrati sumus, si fabulas Aesopicas ex opulentissimo summorum autorum mundo electas, et in catalogum recens ab eruditissimis viris redactas transferemus.“ [1]) Pesti az Ezóp életrajzát a Planudes-féle gyüjeményből vette, a meséket pedig Barlandus, Hadrianus, Guilelmus, Hermanus és főkép Rimiciusból. Tehát forditott, s a mi nála eredeti, az a tanúság — affabulatio — melyet rendesen terzinában vett oda, pl. XXVII. sz. mese:

Régi mondás: szeget szeggel kell kiitni,
És ki mást megcsúfol, földre leiltetni
És hasonlatos bosszúsággal illetni.

Az idézetből kitűnik, hogy szereti a példabeszédeket az affabulatioban alkalmazni. Teszi ezt több helyt (XXXI. LVI. LXII. LIV). Néhol túlmegy szokásán, s három sor helyett ad 10-et is (CIX. CXV. CXXVI); de ez esetlen, mert a 3 sorban kimondott igazságot fűzi tovább felesleges szószaporitással, a nélkül, hogy valami újat, vagy tartalmasat mondana. A meséket prózában forditja s Toldy nagy dicsérettel szól róla: „Ő a deák forditók többnyire tömött s kevéssé hajlékony mondatalkotását, kényelmesen tág, s tiszta magyar elbeszélő nyelvbe önti át, oly szerencsével adva meg e költésnemnek az azt megillető egyszerü naiv kellemet, miszerint állitom, hogy kevés meseiró érte el abban, mi e nemben lényegét teszi“ [2]) Ha a mese egyszerüségét vesszük

[1]) Toldy M. prózairok a XVI. és XVII. században 45 lap.
[2]) Lásd Toldy id. munka. XVIII. l.

a Lessing-féle elmélet alapján, Pesti megüti a mértéket. Megvan nála a mese egyszerüsége, lényege: egy, kép t. i. a rövid mese és a fordulat: vagyis a tanúlság. E rövidség nála sokszor nagyon is szembeszökő, pl. XVIII. meséje „A rókáról és oroszlánról.“ „A róka, ki az oroszlánnak rettenetes voltát nem szokta vala elöszer, mikoron egyszer, kétszer látta volna, nemhogy megijedne töle avagy félne, de még nagy bátran hozzá mene és köszöne neki.“ Pár sorból álló képben kifejtve az a közhasználatu mondás: a szokás bátorrá tesz. Ezt ő azonban a terzina kedvéért 3 sorban lapítja el:

Az gyakorta való látás emberrel azt teszi,
Hogy a mitől tartott, azt szokássá veszi,
És ki előtt futott, azt csak közel nézi.

Teljesen csatlakozhatunk Toldy idevágó észrevételeihez: „Máskép áll a dolog a verses affabulatiókban, melyek gyakran az értelemben is, a kivitelben szinte mindig eltérnek a régi affabulatióktól, s mikben a vers nyüge öt önmagához általában hasonlatlanná teszi. Itt nem ura többé a kifejezéseknek, ügyetlen, sokszor homályos.“ [1]) Számos példát idézhetni Pestitől ez állítás erösítésére Például LXII. mese elnyújtott és érthetlen tanúsága:

Hazugnak végre is az igaz szavát sem hiszik,
És a hazugságok őtet néha olyba viszik,
Hogy még malozsát is főtt méreggel iszik.

Pesti a formáért feláldozta a tartalmat, s hogy felvett terzinái kijöjenek, csüri-csavarja az egy sorban kimondható axiomát, s igy lesz esetlen, a legtöbbször érthetlen és homályos. Azonban nyelvének sajátos vonásai nyelvtörténetünk kutatói előtt érdekes példákat szolgáltatnak.

Sokkal nagyobb szerencsével mivelte az ezópi mesét a szász eredetü Heltai Gáspár. Számos munkáin kivül kiadta Ezópus meséit. Róla méltán el lehet mondani, mit Nisard Erasmusról mondott: Birta a szellemi müvek terjesztésének titkát: tudott kellemes és hasznos könyveket irni. Nem tehetem, hogy vele minden oldalról foglalkozzam, a mint megérdemelné; rátérek hát meséire.

[1]) Lásd Toldy id. munka I. köt. XIX. l.

Heltai meséit kiadta 1566-ban ily czimmel: Száz Fabula, melyeket Esopusból és egyebünnen egybegyüjtött és összeszerzett, a fabuláknak értelmével egyetembe, Heltai Gáspár. Colosvárot.[1]) A XVI. száz nagy hittudósának, nemzeti művelődésünk kiváló bajnokának rendkivül érdekes és becses munkája e mesegyüjtemény; szelleménél, politikai és nemzeti életünkre tartozó vonatkozásainál fogva valóságos korrajz; nyelve pedig a népies irmodor, kifejezések, szólások eredeti használása miatt e korból egyike irodalmunk legnevezetesebb emlékeinek. Ma már tudjuk, hogy meséit német meseiróktól, a XIV. sz.-ban élt Boner; — Steinhöwel, Burkhard Waldis mesegyüjteményeiből vette.[2]) Ez magyarázható két okból. Egyik az, hogy Heltai, mint ebben a korban annyian, szintén tartózkodott pár évig Németországon; a német hittudósokkal, kitünő szellemekkel érintkezett leggyakrabban, s másfelöl, mint korának más protestáns férfia, használni akarván a népnek, mesegyüjteményében a németeknél akkor már jó hirben álló meseiróktól fordított. Maga, mint szász eredetű, nem beszélte tökéletesen a magyar nyelvet, s panaszkodik is erről egy helyt Kendi Antalnak.[3]) De segít e fogyatkozásán avval, hogy beszél erőteljes, népies zamattal a fordításban, s még inkább szabad és igen érdekes, fontos vonatkozásai miatt terjedt értelmezéseiben. Heltai mintegy sejti, hogy értelmezéseinek lehetnek marcansabb helyei, melyeknek éle korának egyikmásik férfia, a kor gyarlóságai ellen irányul, mert előszavában a maga védelmére hozza fel, hogy „nem akart ártani senkinek, nem akart boszantani, senkit is megkisebbiteni.“ De azért tüzbe sem veti meséit, sem pedig nem alkalmazkodik úgy, mint bizonyos ember és fia, kik a szamárral indultak útra, s egyik esetben sem tudtak megállapodni a gáncsolókkal szemben, hogy az apa üljön-e a szamaron, vagy a fia, vagy a szamár menjen magára, minden teher nélkül.

E német forrásból merített mesék helyesen vannak alkotva; a bennök szereplő állatok karakterisztikusok. A róka, farkas, bárány,

[1]) Két példány ismeretes; egyik az orsz. nemz. muzeumban őriztetik; a másik a kolozsvári ref. kolleg. tulajdona; hiányzó helyei kiegészítve Toldy F. sajátkezű irásával 1859.

[2]) Heltai G. Meséi eredetét kikutatta és nyelvét tárgyalta Imre Lajos: Heltai Gáspár Meséinek eredete és nyelve. Kolozsvár, 1885.

[3]) Dialogusában.

kutya, macska, ló, szamár; a veréb, szajkó, szarka stb. lényöket megilletö vonásokkal. A helyes kiindulási pontból fejlödö okozatok szemléletesek, s a végeredménykép elöálló igazság meggyözö erövel hat. S épen, mert ez állatmesék személyei annyira typicusok, nyulnak át az ezek cselekvéseiböl vont tanúságok oly megkapóan a kor vallási, mivelödési, politikai és a nemzeti, társadalmi viszonyokra. Mintha a háborgó század, a zaklatott és elnyomott nép emelné fel tiltó szavát e mesékben, midön a nemzet a szerencsétlen politikai viszonyok, az idegen uralmak járma, a társadalmi élet féktelensége miatt a végromlás felé látszik sodortatni.

Heltai mindenik meséje állandóan magán viseli azt a vonást, hogy szereti a kor nagy kérdéseivel, nemzeti viszonyaival kapcsolatba hozni annak tanúságait. Vegyük szemügyre akármelyiket. Pl. az LI. fabula „Lóról, szarvasról és vadászról“ megmondja a mi nemzeti szerencsétlenségünk okát: „Bosszuállásra ne igyekezzünk, mert gyakran történik, hogy Istennek itéletitöl visszafordul a koczka, és a hol mi másnak akarunk ártani, és mást igyekszünk elveszteni, ott mi magunknak kerestünk kárt és veszélyt. Vaj, ha ezt meggondolnák a nagy urak; bizony jobb állapot volna az ö dolgok. Budában nem volna Török Bassa. De a nyereg hátunkon maradott és a zabola szájunkon. Úr Isten! te igaz haragodba emlékeztél meg a te irgalmasságodról!“ A kevélység az, mi egyes és az egész nemzet bukásának sirját ássa meg; a göggel feltörö nagyok nem birják meg a szárnyalást és aláesnek a porba. E gondolatot adja a XCI. fab. „Páváról és darúról“: „Gondoljátok meg negyven esztendöktöl fogva, hova löttenek el és hova lesznek el naponként a nagy embermarók, az igen nagy urak és az egyéb magabirók, mind az országban szerin-szerte, mind az városokban? Úgy tetszik, hogy minden dicsöségök a porban fekszik.“ Emlékkezzünk csak vissza a XVI. évszáz betyárkodó, ökölhös Balassi Menyhártjára, a Moré Lászlókra, kiknek kicsapongásai, szennyeskedései oly sötétté teszik koruk társadalmának képét, s kik mellett oly jól esik, ha egy-egy oly jellemet látunk feltünni, mint Báthori István, a hit bajnoka. Heltai, mint a megújitott vallás békeapostola lépten-nyomon hirdeti azokat a szép keresztyéni elveket, melyek a Megváltó példáján minden idökön és korokon keresztül hivatva vannak munkálni az emberiség megváltását.

Itt minden szavában keresztyén lelkületéből, a bibliából, az emberiség nemes gondolkozóinak nyilatkozataiból vett erkölcsi elveivel ismerjük meg a XVI. évszáz egyik emelkedett szellemű emberét.

A róka álnoksággal csalja meg a kakast (LXVII. fab.), de saját veszte a jutalma. Igy pusztul el az álnok ember is: „Mint vesze az álnok kankó kéncstartó barát. Jámbor légy ezokért.“ Martinuzzi épen nem volt kedvelt embere Heltainak. Bizonyítja az a körülmény, hogy meséiben háromszor is ellenszenvvel szól róla. Heltai csak saját korának felfogását igazolta a „köppenyforgató barát“-ról, kit gyülölt Izabella királyné, mert költekező hajlamainak fukar kezekkel útját állta, gyülölték a nemesek, mert sértette önérzetöket, hogy feléttök egy barátból lett kormányzó viszi a főszerepet. Kifejezi gyülöletét a barát ellen a „Cancionale“-ban is, hol Tinody Sebestyén „Erdély Historiájának“ azon részletét tárgyazza, hogy János királyt Martinuzzi Váradról hozatott cseresznyékkel megmérgeztette Tordán. Martinuzzi erdélyi birtokaira törekszik, s a király keményen dorgálja:

Barát ezt hallván, ő magában gondolá:
„Nó jobb meghaljon király először,“ mondá;
Váradból új cseresznyéket behozata,
Tordán mérget néki azokban adata.

Ismeretes történeti tény az, hogy Martinuzzi az osztrákház ármányos kezei alatt hullott el, s a nemzettől megsiratatlanul és gyászolatlanul dölt sirjába.[1]) „Az ember eszesen cselekedjék és úgy legyen más emberrel, hogy magát kárba ne ejtse“, mondja Heltai XII. sz. fabulájában: „A két ebról.“ A XXVII. sz. mese azt tanítja, („A farkasról és képről“; Ezópnál a farkas helyett róka áll.), hogy a külsőség nem ér semmit, ha hiányzik az értelem. „Keveset használ, ha az emberek szép termetűek, nagy szép öltözetekben felruházzák magokat és dicsőséges fényességben járnak, ha tudomány, ész, értelem és bölcsesség nélkül vannak. Mert micsoda felo ember ez? Csak egy darab hús és két szöme. Mert ha a kapuciómat meglátod, tehát üres tök és kifogyott a Salamon zsirja belőle és megdulták mindenképen. Igen mondja Tollas bátyám a pléh gallér mellett: Nemes ember vagyok én. De ha a feredőben mezitelenül

[1]) Ma már megváltoztak a vélemények Martinuzzi jellemét illetőleg, kinek kétszinű szerepében a viszonyok inkább egy, a haza javát munkáló államférfiút mutatnak, sem mint egy cselszövő és haszonleső embert.

ül a több emberek között; tehát a Varga Pál több bölcseséget tud, hogy nem ő. Nem efféle czifrákba áll ez okért a nemesség." A XCVI. sz. fabula szól: „Egy porról és szép madárkáról." Azt adja tanúságul, „hogy a ki hamar hiszen, kész meghalt ember az; hogy Istentől nekünk adott ajándékokat megőrizzük, hogy az elmúlton és mi elveszett, ne bánkódjunk, mert ez bolondság!" Ennél jobb tanács nem lehet az életben a kétségbeeséstől megóvásra.

A babonás hit, a véletlenségekben való bizalom, a szerencse játéka nem állhat fenn; isteni gondviselés vezérli sorsunkat. Ezt hirdeti a XXXIII. sz. mese „A lőről és szamárról." Jó volt erre felhivni azon kor figyelmét, midőn minden értelmi fejlettség mellett is a természet dolgait illetve nagy homályban botorkáltak nem csak a köznép, hanem a tudós emberek is; midőn külföldön is beszéltek arról, hogy Európában 5000 menium van; midőn nálunk egy Melius párbeszédet ir „A babonáról" (Kisértet és bünös ember párbeszéde); Bornemisza Péter említést tesz „Az ördögi mesterségekről"; Károlyi Péter „A varázslás módjait" ismerteti; s midőn a boszorkány perek és elégetések nem csak nálunk, hanem Angliában, Németországon is a XVI. és XVII. században nagy divatban vannak. Az évszáz hatalmas theologiája inkább a kedélyt érdekelte, de nem mindig adott a szellemnek is egyszersmind szabadabb szárnyalást, hogy a természet jelenségeinek okait kikutassa és önálló observatióra emelkedjék. Igy volt ez nálunk; igy volt külföldön, melytől átörököltük mi, kiknek mivelődése azon időkben a külföld emlőjén táplálkozott.

Heltai vallás-erkölcsi elveinél fogva korának valóságos erkölcsbirája; hazájának, a magyar nemzetnek leghivatottabb tanítója. Tapasztalatai, megfigyelő természete mindig arra vezetik, hogy azt, a mit mond, az élettel hozza szerves kapcsolatba; jól talált képeiben a maga korát, annak gyarlóságait; kortársait s azok jellemét adja, mint egy tükörben. Ez erkölcsi hatásának egyik nevezetes titka. A mit ir, azt a nép számára készíti; még dogmaticus fejtegetéseiben sem téveszti szem elől ez irányzatot. Ir a nép nyelvén, [1]) —

[1]) Népies szavai és kapcsolatai: hozzá törli magát; sima lőn, mint egy vakart tök; aggeb; aggebűl járt; csovál, vagy csavar a farkával: ismeg, mi patvar hulladék és maradék; nincsen ott semmi effélében; efféle bélett ember fél ördeg; kedvelt indúlatszavai: vaj (ki ártalmas beszéd), had, ve, vau, bezzeg, jaj, lám, vajkákom pillis, kuk magdó stb.; példabeszédek, népies szólások: Tied

melyet eredetiebben beszél, mint idejebeli más iróink — annak sajátos szólásaival, jellegzetes kifejezéseivel, a nép eszmekörében, mely a gondolkodás tárgyait oly tájakról veszi fel, melyek környezetéhez legközelebb esnek; szól a példabeszédek, közmondások hangján, mely a nép itélő hajlamának legkedveltebb formája; beszédébe beleszövi a bibliai idézeteket, mely kincsekkel a nép gondolkodási köre a protestantizmus fellendülése korában a bibliával való foglalkozás után bövült; előadása kedveli a kedélyes tréfát, bohóskodást; ügyesen visszaadja az eleven fordulatokat, tetsző derültséget, melyeket mintáinál, a német meseiróknál talált: igy lesz aztán nyelve eredetien naiv és népies; előadása mozgékony, tova szökő és kiváltkép húmoros. Ez korában közkedvességének, s napjainkban is állandó becsének magyarázata.

Heltai Pestivel szemben, habár mindketten fordították meséiket, műösztönénél fogva az értelmezésekben, melyek amott, mint látók, a legtöbbször értelmetlen és homályos affabulatiókban adják a tanúságot, mind pedig a nyelvet és előadási elevenséget tekintve hasonlíthatlanúl magosan áll. A Pesti meséi nélkülözik a reális vonatkozásokat, melyek pedig Heltainál a legérdekesebbek és historiai értékűek. Pesti a jóakaratú munkás nevezetére tarthat igényt;

leszen a bárány, akár kicsoda volt a kos; (LXXXVI. fab.) az előtt Fürtes Gálnak vala neve; de immár Kopasz Gálnak hivják (u. o.); mert a tehén és borjú hús nem fő meg egyaránt; az asszonyi állatoknak hosszú a hajok, de igen rövid az eszek (LXXXVII.); jó tétemény helyébe mást ne várj; (LXIII.) nem sok füstet láthatni az ő konyháinál; (LXXII.) az Isten eleget adott volna neki, de olyan, mint a béka, nem mer eleget benne enni; (u. o.) kötve higyed komádat; (IX.) pokol madár az hypocrita; egyfelől kenyeret mutat, másfelől követ hord kezében (u. o.); kicsiny a handgya: de meg tud azért bussulni (boszúlni, u. o.); had haragugyan varga Bereczk, azért ugyan jó talpot szab (XI.). Szereti a latin közmondást is alkalmazni, mellé tevén a magyarnyelvbeli használatot: Generosi equi non curant latratus canum: Az úton eljár a ló: Kevessed gondol avval, hogy ugatják-e az ebek; Obsequium amicos, veritas odium parit: Üss csak kezére, ottan barátod leszen; De ha megmondod az igazat: ottan betörik a fejed (L.) Tréfás szólásai: aggebbül járt; üres tök; arra való a szamár, hogy orditson ám orditson; Kifogyott a Salamon sirja belöle; Nó róka mester — mondja a majom — vedd elő mesterségedet és bölcseségedet, Meneködjél meg immár ezektől. Bolondnak állított vala engemet, de látszik immár kicsoda volt ez. Hol immár mind farkad, mind szép subád? (XLIII.) Hol viszi a lator róka a mi kakasunkat. (u. o.) Ó te gonosz száj, ó te csacsogó gonosz száj, mind éltig akarsz kelepelni, mindenkoron vagyon valami mondásod? (u. o.)

Heltai már kora előtt emelkedett, meséivel közkedveltségnek örvendett bizonyára, s minden irányu működését méltató munka talán nem fog elmaradni napjainkban, mely számára az öt megilletö helyet kijelöli.

A fejlödö mivelödéssel az olvasási kedv is nagyobb mértékben felébredt nemzetünkben. A vallási tárgyú elmélkedéseken kivül kedveltek a regés elbeszélések és erkölcsi tárgyú munkák. (Hariadenus, Vitéz Francisko, Gizmunda, Szép Magellona, Fortunatus, Poncianus). Nagy kedveltségnek örvendettek ez idöben külföldön is az u. n. népkönyvek. Egy jegyzék szerint az 1560-diki húshagyó keddi vásáron Pauli Schimpf und Ernstjéből 202, Magellonából 176, Fortunatusból 166, Melusinából 158, Pontus lovagból 147, Herpinböl 144, Poncianusból 243 példányt kaptak el egy napon. A nép is tehát mind inkább belevonatott a mivelödési áramlatba, s alkalmat talált olvasási vágyának kielégitésére. Arra pedig, hogy Ezópus, a természetes okoskodásnak e legkedveltebb mintája nagy kegyben állott, külső körülményekböl következtetünk. Az ö születésében, regényes kalandozásaiban, vándorlásaiban találtak valami vonzót, valami érdekeset; az ö szolgasága, sanyarúságai rokonszenvet ébresztettek a népben, mely hasonló elnyomatásokon gyakran megy keresztül, s innen van, hogy életrajzát meséivel együtt terjedelmes tárgyalással adták ki e korban, s utóbb is sokszor. A XVI. száz végéröl van tudomásunk, hogy Laskai Jánostól „Az Aesópus életéröl, erkölcséröl, minden fö dolgairól és haláláról való historia, kit görögböl és deák nyelvböl magyarra forditott“ czimü munka jelent meg [1]) A Pesti meséit utóbb nem adták ki; Heltai meséi 1596-ban még egy új kiadást értek Németújvárt.

A XVII. évszázban nem akadt újabb mivelöje a tanmesének, hacsak ide nem számítjuk az évszáz nyolczvanas éveiben Rozsnyai Dávidnak az arab Pantsatantra török szövegböl magyar nyelvre forditott „Horologium Turcicumát.“ Ismertetését adta Beöthy „A magyar szépprózai elbeszélés“ czimü munkájában. A mü csak a legutóbbi idöben lett ismertté, midön egy codexét Iványi István, eperjesi törvényszéki biró 1879-ben a

[1]) L. Szabó Károly Régi m. könyvtár I. k.

nemzeti muzeum könyvtárának ajándékozta. Állatmesék gyüjteménye a Rozsnyai fordítása, telve budhista bölcselettel, politikai és társadalmi vonatkozásokkal. De elütnek e mesék az ezópi mese természetétől, mert mint Beöthy megjegyzi: „Az ind mesés könyv állatai csak viselik az állatneveket, s kibélyegző és állandó faji sajátságokat alig mutatnak.“ [1]) A fordítás kéziratban maradt s így korára semmi hatással sem lehetett.

Ismeretes azonban a száz végéről egy ezópi mese gyüjtemény: Aesopus: Azaz Aesopusnak egész élete és fabulai, Melyek Görög Nyelvböl Deákra, Deákból Németre és Németböl Magyar Nyelvre fordíttattak, és rövid de hasznos magyarázattal és illendö Figurákkal is megékesittetett Lötsén Bréver Sámuel által.“ A meglevö példány czimlapja aljáról hiányzik az évszám, de Bod Péter (Magy. Athenas 196. l.) nyomán állíthatni, hogy 1673-ban adatott ki. [2]) Elöszó Romulus philosophustól; (v. ö. Aesop. százötven fab. Kolozsvár, 1767. utóbb 1777.) a mű elején Ezóp terjedelmes életrajza Planudes után; közben aczélmetszetek. A gyüjtemény 3 könyvre oszlik, mindenik 20—20 ezópi mesét foglalván magában. Prózában adja a meséket, utánavetve a tanúlságot 2—3 sorban, néhol példabeszéddel is élénkítve.

A mesegyüjtemények népszerüségét bizonyitja, hogy a következö XVIII. évszázban még három ilyen könyv forog közkézen. Egyik Kolozsvárt jelent meg 1767-ben: Aesopusnak százötven meséi, melyek most újra magyar nyelvre fordíttatván és képekkel (aczélmetszetek) megékesítvén, kiadattak. Adva van itt is a Planudes-féle Ezóp életrajz. A mesék prózában fordítva, a korhoz képest könnyen folyó, csinos nyelvvel. Mindenik mese után tanúlság áll nehány sorban; itt-ott a prózában már kifejtett affabulatió még anekdotával is megtoldva. Igy pl. az I. sz. mese „A kakasról és gyöngyröl.“ „A bölcs Aesopus e mesével megcsúfolta a tudatlan és goromba embereket, kik semmi tudományon, vagy derék dolgon nem kapnak. Az ilyenek hasonlók ama régi szölcshöz, kinek mikor szép török

[1]) Beöthy Zsolt. A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban Budapest, I. 1887. 104. l.

[2]) Megvan az erd. muz. könyvtárban.

lovat mutogattak, azt mondá: „Bezzeg szép marha volna ez, ha ködmönt tudna csinálni.“ „Az ilyeneknek Aesopus olvasása semmit se használ.“ „Az oroszlán, róka és szamár“ cz. mesében pedig a kimondott moralt még egy odafüggesztett példabeszéd, mint axióma fejezi be: „Boldog ember, ki más kárán tanúl.“ Vagy a LXXVII. „A szarvasról és szöllőtöröl“: „A mely fának árnyékában nyugszol, azt meg ne sértsd; LXXII. „Oroszlányról, medvéröl és farkasról“: „Két felperes között harmadik lesz örökös.“ stb.

Érdekesebb egy másik gyüjtemény, hasonlókép kolozsvári kiadásban 1777-böl, 8. r. 217 l. praefatióval és lajstrommal, az Ezóp életrajza közé iktatott aczélmetszetekkel: „Aesopus százötven meséi“ s ehhez járul „Külömb-külömbféle autoroknak Görög és Deák Nyelvböl most újra Magyar Nyelvre fordíttatott Meséik, melyek rövid szóval Ezópus Meséinek (mivel ő volt fő feltalálója és gyakorlója ezeknek) mondattatnak.“ Az 1776. esztendőben; 8. r. 249 l. és Index.[1]) E két gyüjtemény is névtelen amaz elöbb emlitettel együtt. Az „Elöljáró beszédben“ igy szól az ismeretlen szerzö: „Ki irta és ki szedte legyen rendbe ezeket, jóakaró olvasó, ne tudakozzad, hanem hogy mind lelked hasznára, mind erkölcsödnek formálására, mind világi életednek okos folytathatására élhess hasznosan ezekkel, szívesen kivánja.“ [2]) Ha az 1767, 1777 és 1776-iki gyüjteményeket összeveljük, s ide vesszük az 1673-iki gyüjteményt, szembeszökö egyezést látunk az elöadási módot, a mese tanúlságait és kiállítást illetöleg. E körülményböl pedig arra következtethetünk, hogy alapul az 1673-iki gyüjtemény szolgált. Rövid átnézet másfelöl azt a tapasztalatot adja, hogy mindeniken érzik Heltai meséinek hatása. A 1776 és 77-iki gyüjtemény bövül az affabulatiókhoz adott példabeszédekkel. A két gyüjtemény 450 mesét foglal magában, részben az ezópi mesékböl motiválva, részben a bibliából és a közéletböl vett példázatokkal kiegészítve. Kétségen kivül kedvelt olvasmányai lehettek e gyüjtemények a magyar népnek, söt a miveltebbek is olvashatták; a mit az affabulatiók némi verselési elevensége is okozhatott. A CXCI. mese tanulsága igy versel:

[1]) Megvan az erd. muz. könyvtárban.

[2]) Elöljáró beszéd 9. l.

Maga hazájában, s nevelt kunnyajában
Egy próféta sem kedves,
Mert nagy embereknek s nemes nemzeteknek
Élete gyülölséges.
Holtak után pedig óhajtják mind éltig,
Akkor leszesz kellemetes.

Vagy „Az olajfa és tök“ CXCV. sz. mese következő befejezéssel: „Láthatni itten, hogy a mi sietve esik, nem szokott tartós lenni“, s tovább igy élénkül:

Hirtelenség megárt, sietség hozhat kárt,
Akármi dologban is.
Időtől kell várni, s tanácsot hallgatni,
A szükségnek korán is.

Olykor bibliai idézetek, pl. VI. sz. mese „A két ifjakról és egy szakácsról.“

Az Isten sziveket; megvizsgál veséket;
Lát minden gondolatot.
Tudja, ki haragszik, ki böjtöl, ki eszik,
Titkot néz s indulatot.

Némely mesében meg van a ma napság használt közmondások formája, pl. Messze sánta ebnek Buda, Lassan járj s messzebb jutsz; Addig viszik a korsót vizre, mig nyaka szakad (II. mese); Ember fogad fogadást, eb, a ki megállja; (CCXXXIV. mese.) Mások veszedelmén, botlásán s elestén boldog szokott tanúlni. (CCXXXIV.)

II.

A XVIII. száz második felében egymás mellett és egymás után alakult irodalmunk egy szebb fejlödése hajnalán a francziások, classicusok és népiesek iskolája. Csakhamár jelentékeny irodalmi mozgalmat indítanak meg ez iskolák a nyugoti miveltség meghonosításával, a cl. formák feleleventésével és a népies elemnek az irodalomba bevitele által. E mozgalmak között figyelmünk a kornak egy kiváló képességü, nemes izlésü férfiára, Péczeli Józsefre irányul, ki sokoldalú munkássága mellett, már valódi költöi érzékkel miveli a mesét is oly ügyességgel és csinnal, hogy méltán nevezhetjük öt a mi Lafontaineünknek. Minden izében derék hazafi; a mit ír, a mit tesz, az hazájának és nemzetének

mély szeretetéből fakad. Oly korban él, melyről Kazinczy jelemzöleg mondja: „Iróink és olvasóink száma mindegyre szaporodék és ha az ügynek új barátja tüne fel, s kicsinséggel ugyan talán, talán csak egy alkalmi verssel, mely lelket mutata, s azt hagyá reménylenünk, hogy annak dolgozója itt meg nem állapodik: mily öröm vala mindenfelé! mint repüle szájról-szájra! az új társ felkeresé a régiebbeket, a régiek kiterjesztett karokkal jövének az újnak elébe.[1]) A Péczeli kora a nemzeti elnyomatás korszaka, midön a nemzetet nem lehete eléggé figyelmeztetni jogai féltékeny megörzésére; midön nagy öröm volt, ha minél többen irnak nemzeti nyelvünkön viszonzásául annak a reactiónak, mely az osztrák ház részéröl a magyar nemzeti nyelv leszorítására czélzó törekvésekben nyilvánult. Ez Péczeli iröi müködésének egyik nemes motivuma. Mint mivelt lelkü férfiú, megismerkedett a kor kiváló franczia és angol iróival. Olvasta Voltaire munkáit, szerette az angol irókat (Young.) s ezektöl fordított. Fordításaival beleélte magát azok szellemébe, gondolkozásmódjába; tanúlva a nyelveket, felismerte azokban a szépséget és kellemet s törekedett igy finomítva izlését, visszaadni anyanyelvünkön is az ellesett nyelvbeli szépségeket. Müveinek népszerüsége bizonyítja, hogy czélját elérte. Mint lelkész, a nép körében élt, ismerte annak természetét, bajait, s állásából kifolyólag igyekezett azt tanácsaival ellátni, oktatni. E nemes törekvésnek eredménye az is, hogy irt ezópi meséket Kiadta 1788-ban Györben „Haszonnal mulattató Mesék, melyeket részint Ezópusból vett, részint maga csinált.“ Tehát nem tisztán Ezóp fordítása, csak a motivumok, s másfelöl saját, eredeti mesék. Megmondja az elöszóban, hogy munkáját „A sziv érzékenyitésére, nyelvünknek szépitésére, a könyvekben még kevésbé gyonyörködö köznépnek az olvasásra való szoktatására, s a virtusnak a gyenge szivekbe becsepegtetésére“ irta. Könyvében 55 mese van, négysoros alexandrinekben, csinos verseléssel, ügyesen átalakitva az egyszerü ezópi mesét, kinyújtva az egyszerü szerkezetet. Elsö meseiróink közt, ki megkisérli a régi keretböl kilépve, a mesének szabadabb szerkezetet adni, elöadásának élénkséget és csinos versformát kölcsönözni De Péczeli a francziák izlésén nevekedett, s elsajátította az alakitásban való ügyességet és a forma változatosságát. Ismerte Lafontainet s magasztalással

[1]) Kazinczy F. Pályám emlékezetéböl az 1788. év ismertetése.

szól meséiről: „Az ő halhatatlan munkái között legelső helyet érdemelnek az ő meséi; a melyeknek elevenségeket s ékességeket nem győzték a francziák eléggé csodálni, noha meg kell vallani, hogy bővebben van bennök a nevettető tréfa, mint az elmés találmány.“[1]) E szép nyilatkozat több az elismerésnél; ez az ügyes utánzó hálanyilatkozata mestere iránt. Néhány összevetés igazolja állításunkat. Néha az eszme, a tartalom, a felfogás újsága megkapó Péczeli előtt Lafontainenál, elannyira, hogy szivesen halad nyomdokain; máskor a mesék hangzata indítja öt Lafontaine követésére. Vegyük fel pl. Lafontaine meséjét. „A vajudó hegyről“[2])

Erősen vajudék a hegy, mert nehéz szülésbe esék.
Legalább is egy várost szül, mindnyájan hivék;
Teszem fel oly nagyot, mint akár Páris,
S im! egy kis egér ugrik ki már is.

Péczelinél a XIVI. mese: „Hegy, egér“

Egy nagy hegyre esék egykor gyermekszülés,
Melyért körül-belől nagy volt a rémülés,
Mindenünnen a nép felgyült e csudára,
Ily nagy hasból minden nagy gyermeket vára,
Szül, mondják, egy várost, mint Bécs, Pest vagy Eger,
Azonban gyomrából kiugrik egy egér.

A gondolatmenet, a kép, söt kifejezés, némi eltéréssel, menynyire összevágó; csak a költőre alkalmazott részt hagyta el Péczeli, mely Lafontainenál meg van, s mely aztán összetett mese a Lessing elmélete szerint. Hasonlítsuk össze a Lafontaine meséjének: „A középkorú férfiről és két kedveséről“[3]) egy részét Péczeli XXXII. sz. meséjével „A vén legény, vén és ifjú asszony“ czímüvel.

Köszönöm, igy szól, ti szépek, köszönöm nektek,
A miért ti engem ily szép szerrel megnyestetek.
Nyertes lettem én igy, nem pedig vesztettem,
Ki a házasságra most már öreg lettem.
Ilyeket akartam, akartam feleségül venni,
Hogy az ő, s nem az én kedvemre kellessék élni.
Eh! egy kopaszhoz nem illik már senki,
Jó e tanulság! Nektek szól az, világ szépei!

---

[1]) L. Péczeli Haszonnal Mulattató Mesék. Lafontaine élete 44 l.

[2]) Fables de La Fontaine. Herausgegeben Dr. Ed. Hoche. Leipzig 1879. V. k. 10. mese.

[3]) Laf. Meséi I. k. 17. sz. mese.

Péczelinél:

Köszönöm, mond a vén, szerelmes jegyesek,
Hogy a hajtépésben lettetek egyesek.
Látom, hogy mindketten ti azt akarjátok,
Hogy inyetek szerint éljen vén mátkátok.
Nem akarok én úgy feleséget venni,
Ha járom alá kell aggott vállam tenni.
Igy a kopasz fején a vén megtanúlta,
Hogy a házasságnak idejét elmúlta.
Házasuló vének! Ifjat ne vegyetek!
Ti pedig aszonyok, csak azok legyetek!

Ilyen egyezések több helyt; pl. Lafontaine I. 3. „A béka, mely az ökörhöz hasonlóvá akar lenni“ v. ö. Péczeli XLI. „A béka, és söre“, melyben Lafontaine a tanúlságot a nyárspolgárokra, kis fejedelmekre, marquisokra vonatkoztatja, Péczeli pedig szól arról, hogy minden burger (polgár) örömest gróf, vagy báró lenne, s a page helyett, mi Lafontainenál előjön, bált mond. Ily szempontból összevethetök Laf. VIII. 11: Pécz. III; Laf. II. 14: Pécz. XXXI; Laf. I. 5: Pécz. XXXV. Lafontaine meséi anyagát legnagyobb részben az ezópi motivumokból vette s e mellett maga is talált mese-anyagot. Péczelinél hasonlókép Ezóp volt az alap, melyre meséi irásában helyezkedett. E mellett azonban olvasván Lafontaine csinos átdolgozásait, megtetszett azokban sok helyt a gondolat újsága, a tárgy modern felöltöztetése s önként kedveltjének hatalmába esett. Többször átolvashatta, söt áttanúlmányozhatta és utóbb a kedves reminisczencziáktól nem tudott szabadulni. Mestere mellett azonban mégis eredeti maradt. Nem fordított szolgailag, de ügyesen utánozva átalakitott Egy-egy kifejezést, fogalmat, melyet amott talált, átvett és alkalmazott a mi viszonyainkhoz, visszadta felfogásunk természete szerint. Ő csak lelkének belső sugallatát követte, ha Lafontainetól nem tudott megválni.

Péczeli meséi majd hosszak, majd rövidebbek; néhol allegoricus elbeszéléssé szélesednek ki, ép mint Lafontainenál; pl. XXVI. sz. mese: „A has és tagok“; XXXVI. „Jupiter s minden állatok“ stb. Rövidebbek: „Hegy, egér,“ „Béka és söre“ stb. Szeret néha mindjárt a mese kezdetén moralizálni, mint a XXII. sz. mesében, melyben az ifjú asszonynak egy tyúkra és ennek tojásaiból kikelendő csirkéire alapitott számításai füstbe mennek; a leroskadó ágytól, mely alatt volt a tyúk, agyonzúzatván a tyúk is, meg a tojások is:

A reménység hajtja hajónk vitorláját,
Ez enyhíti soknak kinzó nyavalyáját,
A kinek vállain sújtol a szegénység,
Kincses ház gyanánt van annak a reménység.

Meséi tanúlságait alkalmazza a hazára, nemzetre; vonatkozik a politikai viszonyokra, pellengérre állít némely gyarlóságot. Energiával támadja meg a külföldieskedő magyarokat „Szarkák és szajkó“ találó meséjében, midőn igy szól:

E szemtelen szajkót mindazok követik,
Kik nemzetek s nyelvek rútabbért megvetik.
Sok magyar nemestől magyar szót bár hallj ma,
Szégyenl igy beszélni e francz és német majma.

Végül pedig aggodalmát fejezi ki, hogy a folytonos utánzásban a nemzeti jelleg elvész egészen s azzal együtt a nemzet is elpusztul. Keserü leczke ez azon főurainknak, kik Mária Therezia alatt elkábítva a fejedelmi kegytől, a bécsi udvarba sereglettek, s átalakultak, levetve a nemzeti ruhát és feledve a nyelvet. Ferencz király trónra léptére; Sándor Leopold tiszteletére üdvözlő verseket ir, de azért II. Józseffel szemben őszinte és szókimondó meséiben, főkép az azok végére tett érdekes jegyzetekben. Érdekli a jobbágyság állapotát X. sz. meséjében; a szegényeket inti, hogy féljenek a hatalmasoktól. (XIV. mese.) Ostorozza a magos polczra törekvőket, kiknek nincs érdemök XIX. sz. meséjében „A majom és urak“ czimüben.

Mit ér, hogy fél arkust be fog titulusunk,
Ha nincs valóságos érdemünk s virtusunk.
Egy jele a népben, még a szolgaságnak,
Hol sok titulusra az elsőbbek vágynak.

Saját rendjének — a papságnak — állapotára is tesz czélzást „Vadász és kopó“ cz. meséjében. Ez időben az elöregedett lelkészszel gyöngédtelenül bántak: kitették egyházából, ha már hasznát nem vehették erőtlensége miatt. Dicsérettel szól a r. komáromi egyházról, hogy ezt a lelketlen szokást nem gyakorolják. Vannak meséi, melyeknek összevetések útján máshol nyomaira nem akadtam, s melyeket ez okon eredetieknek tarthatunk, mint az L. sz. „Király és kapás“, LV. sz. „Utazó és holt ember“ stb. czimüek. Ez utóbbiban az van elmondva, hogy egy ember útnak indul a Duna mentén, s talál a part közelében egy hullát eltemetlenül. Gondolkozik kilétéről, s közben felébred lelkében a nemesebb ember-

baráti érzelem, és úgy véli, bár ki legyen, kötelessége a földbe helyezni. E nemes cselekedetéért kevés idő múlva jutalmát veszi, mert a mint a holttest szinhelyétől tovább halad, nagy kincsre bukkan. Örömmel és megelégedéssel távozik haza. Ilyenek még az LI. sz. „Tengeri hajós és vadnépek“ cz. mese: A hajós a vadnépeket oktatja hajóépitésre; azok hozzá is fognak a munkához, de a meleg miatt minduntalan félbehagyják. A kitartás hiánya miatt sohasem épül fel a hajó. Találó az életre vont következtetés. Életünk egységes alkotásai csak a következetes és kitartó munka által létesülnek; kezdeményezések, abbanhagyások nem eredmények. Tükröt tart a házasságtörök elébe Péczeli „Him és nöstény galamb“ (LIII) cz. meséje, melynek tartalma az, hogy mig az egyik himgalamb elnegy élelemért, addig egy másik párjával szeretkezik. A kép helyesen van megválasztva; ismeretes lévén a köztudatban a galambok, gerlék egymáshoz vonzódása. Érdekes elbeszéléssé szövi egy másik meséjét „A pap s napszámosok“ at (XXIX.) A falusi pap hon maradván, könyvei olvasásába merül, s elküldi napszámosait a mezőre dolgozni. Meghagyja, hogy szorgalmasan dolgozzanak, s majd estve kifizeti béröket. Azonban a napszámosok e figyelmeztetésre mit se hajtanak, hanem egész nap heverésznek a napon. Csak egyik csinál lelkiismeretet a dologból, s ez el is nyeri becsületességéért jutalmát, mert ásása közben kincsre akad. Napnyugtakor haza mennek a munkások s a pap számon kéri munkájokat. A resteket megdorgálja; az egyedüli szorgalmas munkást megdicséri s azonfelül a talált kincset is neki adományozza. Ez emlitett mesék már lényegesen elütnek az ezópi meseformáktól, de erkölcsi tartalmuknál fogva mindenesetre tanúlságosak és ügyes előadásuk miatt kedvesek. Péczeli meséinek tanúlságai rövidek, gyakrabban 4—6 sorból állók; néhol azonban terjengössé válik, pl. VI. sz. „A bagoly és héjja házassága“, XVIII. „Juhász bakok, juhok“ stb., melyeknek tanúlságai 36—42 sorosok; de e körülményt a felvett viszonyra alkalmazás természete hozza magával. Péczelit kedvelte kora; meséit élvezettel olvasták csinos verseléseért, költői, kedves előadásukért és a hazafias iránynál fogva. Meséi közül ma is kedveltek: „A pulyka és csirkéi“, „A szántóvető és fiai“, „A has és tagok“ stb.

Kazinczy Ferencz korát felölelő irodalmi munkásságának csak jelentéktelenebb részével tartozik keretünkbe: lefordította és

kiadta „Lessing Meséit“ 1793-ban. Széphalom. (Bécs.) Mivelt lelke az újabb, német classicai irány nagy szellemeihez vónzódott: Gessner, Wieland, Goethe, Lessing voltak az ő mintaképei, kiknek műveiben imádta a forma tökélyt, a szellem és gondolat mélységét. E lelkéhez forrott munkaösztön kifolyása az emlitett mesék átültetése, fordítása az ő szép, fejlett nyelvén, mely minden munkáját jellemzi. A fordításban semmi eltérés az eredetitől, pedig főkép az irodalmi viszonyokra vonatkozó mesék tanúságai önként kinálkoztak a mi akkori culturalis viszonyainkat illető alkalmazásokra. Ha Kazinczy mivelni akarja vala eredetien a mesét, bizonyára Lessing szellemében teszi: erre engednek következtetni Vitkovics meséire adott biráló észrevételei; továbbá a Lessing meséi elején álló „Erscheinung“ — „Megjelenés“ — változtatás nélküli átvétele a fordításban Lessing meséit prózában irta, „Értekezéseiben“ letett elvei szerint egyszerüen, röviden, mert, mint egy helyt megjegyzi Lafontaine eljárásával szemben: „Igen alkalmatlannak érzé magát ama rövidségeket (melyeket Ezópnál és Phaedrusnál talált) versben kinyújtani.“ Lessing meséi anyagát részint Ezópból és Phaedrusból, részint pedig egyik, másik ó-kori classicustól, mint Aelianus, Suidas, Antonius Liberalistól vette. Az egyszerü, összetett, értelmi, erkölcsi, mythicus stb. mesék feltalálhatók nála. A mesék között számos a mivelödési és irodalmi vonatkozásu. Az I. k. 7. sz. meséje: „A fülemile és páva“ tartalma: Az énekes fülemile, szép hangjáért számos irigyei támadván, elment a pávához és kérte, hogy fogadja barátságába, mert neki szép hangja, a pávának meg szép tollazata van s igy egymással szemben nincs ok az ellenségeskedésre; s barátok lettek. Érdekes itt a fordulat: Kneller és Pope jobb barátok voltak, mint Pope és Addison. Ily természetüek a 18, 11, 19. stb. Van Lessingnél ugynevezett „ezópi hös költemény“, vagyis oly szerkesztésü mese, midön egy több képben kiszélesitett mese a moralis fötételt alapul megtartva, az egy czélra törö mellékcselekményeket úgy csoportosítja, hogy azok egyszerre áttekinthetök legyenek, s igy a látszólag különálló mesék egységes egészet alkossanak. Ilyen III. k. 16. sz. mese: „A vén farkas“ példájában, hét mesében. Az elvénült farkas elmegy az elsö pásztorhoz, s kéri, hogy, mivel utóbb bántani nem fogja nyáját, adjon neki évenként 7 juhat; de a juhász elhajtja; elmegy a 2-ik juhászhoz, s ettöl már 6-ot kér,

de ez sem mutat hajlandóságot kivánságára; elmegy a 3. 4. 5. 6-ikhoz megújítva kéréseit, de mindannyiszor alább szállítja igényeit. A 7-ik pásztornál azonban kudarczai után garázdálkodni kezd Ekkor aztán agyonütik s egyik értelmesebb pásztor megjegyzi, hogy jobb lett volna mindjárt először agyonütni, hogy pusztításainak elejét vegyék. Ilyenek a III. 14. sz mese „A jótételről"; 11. sz. „Az állatok versengése az elsőségért" stb.

A Kazinczy meséi fordítását követi egy más, Hatvani István, debreczeni tanártól 1799-ben: „Mesék" kiadása. Lichtwer, Lafontaine, Desbillons, Kleist, Gellert, Szt. Cyrillus, Ezópus, Le Noble, Richer stb. meseirók fordításai, részben átalakitásai. Az epilogus a mese czéljáról ad felvilágosítást. E kis munkácska egyszersmind visszhangja a debreczeni táborból a Kazinczytól vezetett nyelvujítás elleni reactiónak. Erre czéloz az epilogus:

De hitván iróknak
A feje felett jár, keveset tudóknak,
Kik vakmerőséggel holmi könyvet irnak,
Koholnak új szókat, kin Magyarok sirnak,
Példának okáért, mint Dal mint Alagya,
Melyet okos ember helyben még nem hagya.

Hatvani tiszta nyelven, elég simán gördülő sorokban fordítja az említett szerzőktől meséit; néhol rövidíti, egyebütt bővíti azokat. Igy Hatvani fordításában a XXV. sz. mese „A kakuk" Gellert „Der Kukuk"-ja. A kakuk kérdi a czinegétől, hogy mint vélekednek az emberek róla? A czinege dicséri az éneklő madarakat, de a kakukot nem említi. Ez bosszantja a kakukot. Igy végződik Gellért meséje. Hatvani azonban 6-soros toldalékot ad. A XXII. sz. „Vak és sánta" meséje Gellért „Der Blinde und der Lahme" fordítása, a végén álló 12 sornak elhagyásával. Némelykor az eredeti mese meghosszítása Hatvaninál nem válik előnyére. Igy a XXVII. mese egy fecsegő látogatását tartalmazza egy költőnél, fordítva Gellert „Der gütige Besuch"-jából. Gellért igy végzi:

Én, szól a költő, még egyedül nem voltam sohasem,
Csak azon időtől fogva, hogy ön látogatást teszen.

Hatvani ilyen befejezést ad meséjének:

Mond: Talán rosz néven nem veszi
Az úr, hogy csak rövideden
Felelek! a magánosságot,

Mind csendesitő orvosságot,
Én veszem oly édesdeden!
Hogy soha ugy magamat
Valósággal meg nem unhattam:
Mint mióta arra jutottam,
Hogy az úr lakja házamat.

Hatvani elnyújtása ellentmond az igy szükségszerüen flegmaticus kedély természetének, mert az loconicusan fog túladni egy alkalmatlan és unalmas látogatón.

A Lafontaine II. 14. meséjét Hatvani IV. meséjében „A nyulak és békák"-ban átalakítja. Laf. VI. k. 21 meséjét „Az oroszlánbörbe bujt szamár"ról ügyesen dramatizálja; XL. mese, mely a szerelmes oroszlánról szól, szintén Lafontaine után van átdolgozva, de sokkal elevenebb és megkapóbb amott, mint Hatvaninál. Az oroszlán szerelmes a pásztorleányba, de a pásztor csak úgy adja neki feleségül leányát, ha fogait kirántatja és körmeit kitépeti. Ezt a balga megteszi, de kudarczot vall, mert most az atya és leánya a védtelent agyonütik. A többi meseirótól kölcsönzött mesékben is több-kevesebb szerencsével jár el fordítónk; azonban figyelmet érdemel kevés eredetisége mellett is a nyelvújitás nem egyszer nevetséges kinövéseitől ment nyelvéért.

Nem vélekedhetünk azonban igy egy másik ezópi mesefordítónkról, Németh Antalról, ki: Ezópus élete és Fabulai Bellegarde papurnak szép erkölcsi tanításaival újonnan magyarra fordíttattak és a mostani tökéletesebb magyarság kedveskedéséhez alkalmaztatva feljegyeztettek" czímmel adta ki mese-könyvét 1800-ban Pozsonyban. E könyv 130 mesét ad Ezópból és 15 mesét Philadelphis meseirótól. A fordítás azonban nagyon gyarló, kitételei érthetlenek, mondatszerkesztése idegenes. Utánozza szolgailag a latinos infinitivusi szerkezetet, a latinos conjunctivust. Németh felismerte azt a törvényt, hogy a nyelvnek szükségkép változnia kell; a fordításában, mint előszavában megjegyzi, e törekvés vezérli; de szintelen előadása, homályos és zavart szófüzései, sajátos szavai határozottan ellentmondanak, hogy jó akaratnál valamivel többet tett volna. Meséinek tanúságai az alkalmazásban sokszor helytelenek és czéltalanul ellapítottak.

A kor didacticus iránya a mese mivelésére ösztönözte korának egyik legmiveltebb, emelkedett gondolkozású férfiát, gr. Ráday

Gedeont is. A tudomány, miveltség és irodalom pártolását a derék fiú nagynevü atyjától örökölte.[1]) Ő volt első Erdösi után, ki megkisérlette az időmértékes verselést a magyar nyelvre alkalmazni, s ebben már péczeli kastélyának mythologicus jeleneteket ábrázoló feliratai megragadták az ott járt Kazinczy figyelmét. A külföldi nyelvekben való jártassága lehetövé tette, hogy azokból fordításokat adjon. Munkái körébe vonta a meséket is, melyek jobbára a Kazinczytól szerkesztett folyóiratokban láttak napvilágot. E nehány mese nem tartozik szorosan a Lessing-féle mesék sorába; versben és szerkesztésben egyaránt a modernebb irányhoz csatlakozik. Sikerült pár fordításai vannak Gellerttől: „Egy vén emberről“ (Der Greis), melyet ugyanazon időben Aszalay[2]) is lefordított csinos, rövid sorokban; „A békákról“ Lafontaine után szabadon fordítva; „A mezei prücsök“ hasonlókép Lafontaine után; az ismeretes mesét „A rókáról és hollóról“ ügyesen szépíti. Vannak eredeti, részben tanmese, részben didacticus irányu regés elbeszélö versezetei. „A violácska és rózsa“, „Mátyás király három restje“ stb. Kedvesek még ma is a „Viz, szél, becsület“, „A tormába esett féreg“, mely a maradiakat ostorozza igen találó képben:

De ha ök megátalkodva, a mi jobb megvetik,
Már e szemszuró makacsság, s már nem dicsérni való,
Mert a rosz mindig csak rosz lesz, ugy a jó is mindig jó.

Meglehetös szerencsével folytatja a munkálatot a meseirás terén részben eredeti, részben fordított meséivel Primóczi Szentmiklóssy Alajos. Költöi irányának kifejlésére és jelesen meseirására Kazinczy hatott. 1815 tájától kezdve irogatott szépirodalmi folyóiratokba, az Erdélyi Muzeumba, utóbb Aurora, Hebe, Aspasia, Szép Litteraturai Ajándék, Koszorú stb. E folyóiratok eléggé sikerült epigrammok mellett közölték „Eredeti Meséit“ Alkotásain látszik az újabb Lafontaine-féle irány s e mellett Lichtwer, Florian hatása, kiktöl sikerült fordításokat adott. Florián után fordítja a „Darázsméh“, „Vétkek“, „Büntetés“ czimüeket s még többet Lafontainetöl: „Kakas, gyöngy“, „Farkas, gólya“, „Nap, békák“ stb. Meséit önálló kötetben, Pest 1840-ben adta ki, s bár, mint Toldy megjegyzi, a fogadtatás sem az ö,

[1]) Kazinczy F. A Rádayak. F. M. O. M. III. k. 1827.
[2]) Kazinczy F. Orpheus 1790. II. k.

sem munkája érdemének nem felelt meg, még azután is dolgozgatott. Eredeti meséi a kor meseirói közt a jobbak közé sorakoznak; nyelvével a Kazinczy iskolához csatlakozik; eszméi és gondolkozási köre az új német classicai iránytól kedvelt mythologiai alakoknál időz. (Faun, nympha, Zeüsz, Mnemosyne, Pallas, Chloe, Satyr, Cháron, Styx stb.) Lássuk egy pár meséjét. „A repkény és tövisbokor“ cz. meséjében kérdi a repkény a tövisbokortól, hogy miért akad bele az útczán járó-kelőkbe? Csak azért, hogy észrevegyék, felel a tövisbokor. Erre aztán azt feleli a repkény a tövisbokornak, hogy ebből a hiúságból nem igérhet többet magának, mint azt, hogy hamarább tüzre teszik. „Az életnek igen nagy becse van, de csak úgy, ha általa a halálon diadalmat veszünk“, mond Sokrates tanitványának, ki kérdi, hogy miért retteg kevésbé az élet elvesztétől, melyet annyira dicsért? „A róka és borz“ találó képben tünteti ki a rókát, mely éhen találkozva a borzzal, kérdi amattól, hogy illik-e reájok (t. i. a rókákra) a ravasz, csalfa nevezet? Nem árúlja-e el minden tekintetem, hogy éhes vagyok? Igen, felel a borz, még pedig akaratod ellen. A fényes remények sokszor csalódással fizetnek. Ezt példázza „A sokattudó“ meséje. Egy ifjúból bölcsöjénél nagy embert jósolnak; az istenek elhalmozzák minden adománynyal; geniet várnak belőle, de csalódnak, mert az ifjú lelkének ereje annyi felé eloszlott, hogy csak rhapsodiákat irt. Találó képe ez a sokoldalúságra törekvő és voltakép a legtöbbször keveset érő u. n. genieknek. Jobb meséi közé sorolandók még: „A kopó és agár“, „Fülemile és pacsirta“, „A medve és ura“, „A szegfü és a rózsa“, „Béka és majom“, „A kritikaster“, kinek kifogásaira egyik azt mondja, hogy „a criticaster az hiszi, hogy a pokol setétségét is fel fogja világositani kritikai szövétnekével.“ „A kérkedő farkas“ cz. két mesében jól van jellemezve a farkassal az erőszakoskodó ember, ki jónak látszó tetteit hajlandó szíve tiszta sugallatából eredtetni.

Vannak Szentmiklóssy meséi közt Lessing elméletében irt egyszerű, rövid ezópi mesék, pl. „A majom és róka“, „A gerlicze és veréb“, „Zephir és Flora“, „Róka és párducz.“ A tanúlság a legtöbb mesénél rövid, sokszor csak egy ügyes ötletben nyilvánul. Vitkovics fellépte előtt újabb meseiróink közt tisztességes helyet foglal el Szentmiklóssy; alkotási ügyességének és helyes inventiójának szerencsésebb jeleit adja, mint a Vitkovics után fellépő

Szigethy Gy. Mózes. Voltakép Szentmiklóssy az, ki Péczeli mellett, ez versben irván meséit, részben a jobb meseiróktól vett fordításaival, másfelől pedig saját eredeti meséivel útat tör a mese kevésbé megkötött eredeti alkotása felé meseirodalmunkban. Aesthetikai vonatkozásai, képei s ezeknek előszeretettel szerepeltetése az, a mi bizonyos tekintetben keresettséget ad meséinek, melyek ennek folytán ezópi mese helyett allegoriává, vagy jelvi mesévé lesznek; pl. „A füz és csermely", „A Szatyr", „Pluto és Diogenesz" stb.

Vitkovics Mihály meseirása nevezetes haladást jelez eredeti ezópi meseirodalmunkban. Ő valódi hivatással míveli e műfajt, s ha korának férfiai egy Lessinget, egy Pfeffelt láttak benne, a Vitkovics egyszerü, csinos meséi csak igazolták felfogásukat. Költői irányának kifejlésére, mint oly soknál e korban, Kazinczy hatott. Tagja volt „Kazinczy triásának" s jellentősebb munkálatai 1808-tól kezdve indulnak meg, mikor Kazinczyval közelebbröl megismerkedik, s köztök a legbensőbb barátság fűződik. Ez időtől kezdve jelennek meg népdalai, epigrammái, melyekben finom szellemének kiapadhatlan forrását nyitja meg s nyomban követik eredeti meséi, melyek legnagyobb és legállandóbb sikert biztosítanak számára. 1817-ben adta ki „Meséit és verseit" Pesten, a meséket Kazinczy fiának, Mark Emil Ferencznek ajánlva; utóbb pedig Szvorényi József adta ki 1879-ben a Vitkovics-ünnepély rendezése alkalmából.[1]) Meséit, melyek két csoportban 75-re mennek, 1810 táján kezdi irogatni; ez év márczius 7-röl keltezik levele Kazinczyhoz: „Nagy örömömre s még nagyobb hasznomra vala az, hogy meséimnek némelyike kezedbe került. S az, hogy megnyerék helybenhagyásodat, új, tüzesebb ösztönt öntött belém azokat tovább is folytatni. Aristarchusi intésedet fogom követni, s oda, a hová Lessing felhágott, fellépdegélni törekszem." Ily értelemben ir még utóbb is jul. 13-ról.[2]) Vitkovics meséi prózában vannak írva. Előadásában a Lessing theoriának híve; ez irány kifejtésére hatott Kazinczy is. Tárgyait, képeit a leggyakrabban a maga inventiójából meríti; találó példázatokat tud alkotni tanításunkra, s ez alapon jogunk van öt, mint Fáy elöhirnökét eredeti meseirónknak tartani.

---

[1]) Vitkovics M. Munkái. Szerkeszti Szvorényi J. Budapest 1879.

[2]) Kazinczy Gábornál Vitkovics levelei Kazinczyhoz. Toldy. M. Költők élete II. k. 96—97 l.

A mesét a szolgaság szülte. A falusi tanítvány csudálkozva kérdi tanítójától, hogyan eshetik az, hogy az állatok is beszélnek és cselekesznek? Mióta az emberek tulajdon szájokkal nem merik kimondani az igazságot, az állatokkal mondatják el A gyermek ezt nem érti. Nem fiam — mond a tanitó — mert gyermek vagy!

Az irígység megtalálja a maga kifogásait, ha üres önérzetét akarja feltolni, — csak egy pár, de jellemző vonással van oda állítva e tapasztalati tény „A szajkó és fülemile“ cz. mesében, melyben a szajkó odavágja a fülemilének, hogy őt tartják ugyan a legszebb énekesnek, de azért nem mindenkinek tetszik az éneke. Erre feleli aztán röviden a fülemile: Nem az én énekem oka annak!

Az önmagával való megelégedést „A két rózsa“ szerencsésen választott meséjében példázza. Párbeszédet folytatnak a kerti és mezei rózsa. A kerti rózsa csábítja amazt, hogy hagyja oda kietlen lakását és jőjjön a kertbe, mert ott becsültetésben fog részesülni. A mezőn csak a pásztor és pásztorleány becsül és kedvel, igaz, mond a szerény mezei rózsa, de az mégis több, mint imádóidtól megvettetni. „Az elnyomott ártatlanság kérelme nem csalás“ kiválóan van kifejezésre juttatva „Jupiter és juh“ cz. mesében. Pallas Athéné istennő közbenjár atyjánál Jupiternél egy félénk juh érdekében, ki makogása miatt nem tudja előadni az isten előtt sérelmes ügyét. Pallas kéri Jupitert, hogy hallgassa ki a juhat, habár zavartan is adja elő panaszait, ha annak ékesszólást a beszédre nem adott. Egy szavára megadhatni neki, a mit kér. Hányan vesznek el igaz ügyökben ma is, csupán azért, mert gyámoltalanok?

Vitkovics meséit a velős rövidség, a szellemnek hirtelen elővillanó szikrája teszi azonnal felfoghatóvá; az ő szellemes epigrammszerű ötleteiben áll meggyőző ereje. Ezt a jellegzetes rövidséget, finom ötletet oly mesterileg alkalmazza, hogy ez által minden meséje egy-egy epigrammá lesz. A kácsa megtámadta a tyúkot, hogy miért kotkodácsol annyit? Mert tojtam! Azért bizony, hogy egyet tojtál és soknak gondolják, nyer befejezést a három soros mese. Némely mesében semmi tanúság, semmi moralizálás, de a kép annyira élezett és mintegy villanyfénynyel megvilágított, hogy a mint gyors pillantással végigfutottunk rajta, már megszületik bennünk a fordulat, kész a tanúság. A 14 számu mesében az van mondva, hogy a farkaskölyök a juhnyájat legelni látván, kérdi anyjától, hogy miért nem élnek a farkasok is csoportokban a juh-

nyájhoz hasonlóan? Azért fiam, mert az emberek mindenütt üldöznek bennünket! Mert talán igazságtalanul élünk? — vág vissza a farkaskölyök. Mit? a vén farkas nem felelt. Ez a pointja e rövid, de megkapó mesének.

A 15. sz. mese szól a varjúról és galambról. Kérdi a galamb a varjútól, hogy nem retteg-e elragadni az áldozatul kitett húst? Ez is olyan hús, mint a más, felel a varjú. Igen, de szent, viszonz a galamb. Jaj, pajtás . . . Ha nézzük, mi szent és mi a más szándéka . . . Szemtelen tolvaj! tört ki a galamb és elrepült. Ez oda vetett találó szó, e laconicus rövidség, a cselekmény szálainak varázsszerű elvágása, a gondolatok és indulatok egész táborát ébresztik fel bennünk; azonnal kész kritikánk is s megnyugvással távozunk a törvényszéki tárgyalásról ép úgy, mint a kinek nyert pere van. A Vitkovics meséinek tanúságai olyanok, mint a kifeszített íjból elröpített nyil, mely egyenes irányban süvölt és biztosan megsebzi kiszemelt áldozatát.

A 31. sz. mesében a hangya figyelmezteti a fülemilét, hogy ne egyék hangyatojásokat, mert azok rekegő torkot okoznak. „Meglehet, felel a fülemile, de most nem énekelhetném, hanem ehetném!“ Csinos szerkesztésű a következő kis mese is: Díszes tollakba felöltözve lépked a szarka. Meglátja a varjú s azt mondja, mi dolog az, hogy szárnyas létére már járni kezd? A szarka azt feleli, hogy nem akarja pompás tollazatát elhullatni előbb, mint sem pávává lenne. „Mily sokba kerül odajuthatásod és ha oda jutsz, mennyibe kerül nemed megtagadása“, viszonz ügyesen a varjú. Mély és meggyőző igazság szól a tanúságban: Ilyenek azok, kik hazájok és hivatásokhoz nem illő tisztességekkel díszelegve, be akarnak tolakodni a felsőbbek körébe. Hányan vannak napjainkban is ilyenek, kiknek fejére lehet olvasni „A szarka és varjú“ meséjét!

Az első siker gyakran elragadja a képteleneket is: Az oroszlán összegyűjti az állatokat az emberek ellen viselendő háborúra. A szamár adja elő nézeteit az egyes állatok képességeire és használhatóságára. A ló — szerinte — jó lesz lovagolni; az elefánt a bástyákat mászsza; a nyúl ágyúkat foglal el. S így tovább méltóságos öntudattal osztja ki a csacsi az állatok szerepét a nagy hadviseletben. Vitkovics egy szellemes fogással adja meg az ügyes vágást Azt mondja: Az egész társaság kaczajban tört ki ily beszédek hallatára. Az oroszlán csak rápillantott a szamárra. E kacza-

gás, az állatok királyának komor tekintete azonban minden hallgatás mellett beszédes, felvilágosító, magyarázó, mintegy, ha szabadna képletesen beszélni, egy művészi kivitelű szobor plasticitásának egyes erőteljes vonása, mely egyszersmind képzelmünk elé állítja a háttérbe megvonult árnyéklatokat is, melyek együttesen alkotnak egy teljes, összehangzó egészet. Ha rövidség, egyszerűség és az ép ebben rejlő biztos hatás dolgában Vitkovicsot összehasonlitjuk Lessinggel, kinek követésére szorgalmazta őt Kazinczy, s kit meséiből kitetszőleg követett is: habozás nélkül kell állíttanunk, hogy nemcsak közel állt mesteréhez, hanem azzal leleményesség, ügyes compositió, kevés szavú, egyszerű és mégis igen sokat mondó előadásában egy színvonalra helyezkedett.

Vannak Vitkovicsnak Lessing elmélete szerint irott mythicus meséi, vagy helyesebben ethikai allegoriái; pl. „Az ártatlanság“ cz. Az olympi istenek gyüléséről hiányzott az ártatlanság. Talán valami emberi alakot vett fel magára s az emberek közt tartózkodik? mond Jupiter. Mercurius keresi mindenütt s nem találja sehol. Hol lehet az ártatlanság? A tömlöczben, hol Socrates ül, mondja Jupiter. Egy másik ily allegoriaszerű mesében Pallas szerepel, kinek útjában kisérőül kinálkoznak: a tréta lepke szárnyaival; az újságkivánás; a féltudósság. Pallas elútasítja magától mindeniket; de útitársaiul választja a magát senkire sem toló okosságot, egyenességet és nyugalmat.

Az emberi természet és hajlamok állandó vonásai találó képekben feltüntetve; a szereplő személyek, kiknek cselekményeiből, tetteiből az erkölcsi igazság, a szigorú morál tünik elő, jól megválasztva és megokolva: ezek azok, a műfaj természetében levő kellékek, melyek Vitkovics meséit meseirodalmunkban a legjobbak sorába emelik; a síma, ügyesen előrehaladó előadási élénkség, a gondolatok tömörsége, mely egyszerűségével kiván hatni; a majd rejtetten, majd villámlásszerűleg elölövellő megnyugtató és kibékítő moral, epigrammaticus fordulatok oly jeles előnyei Vitkovics meséinek, hogy teljesen érthető az a népszerűség, melynek ez oldalról korában örvendett[1]) s örvend napjainkban is. A Vitkovics mese-

[1]) Érdekesnek látom ideiktatni a Tud. Gyüjtemény 1817. VI. k. 120 l. Vitkovics meséi megjelenése alkalmával tett észrevételeit: „A magyarság tiszta, s könnyű folyamatú; a stylus csínt és együgyűséget lehel. Eleven gondolatok;

irása határozott emelkedés meseirodalmunk fejlődésében; az ő utána fellépendő „magyar Ezóptól“ a közönség csak hatványozott igényei kielégítését ,várhatta.

De e közben némi szünet állott be. Szigethy Gy. Mózes: „Eredeti mesék“ két könyvben (Kassa 1824.) gyüjteménye haladást nem jelez a meseirás terén sem az alkotásban, sem a meséből folyó morál meggyőző erejének helyes tolmácsolásában; nyelve pedig a nyelvújitás küzdelmeiből nem tud megtisztúltan, helyesen és a nemzeti nyelv természetéhez simúlva kiemelkedni. Kazinczy látta el Szigethy „Eredeti meséit“ lelkes ajánlással, mely 184 részben ezópszerű mesét, részben moralizáló hajlamra valló kisebb elbeszélés-féléket foglal magában. Meséit a czímlapon „eredetiek“-nek nevezi; de csak futólagos összevetés után is, olvasva egy időben a Vitkovics és Szigethy meséit, meggyőződhetünk, hogy Szigethy amannak hatása alatt áll mint ügyetlen másoló inkább, sem mint ügyes utánzó.

Szigethy I. XXII. meséjében a vas elégedetlen sorsával, hogy ő ép oly hasznos, mint bármely más ércz, s még sem részesül méltó figyelemben. Az érdemjelnek készült ezüst azt feleli, hogy azért nem becsülik oly nagyra, mert nem származott csillogó hasáboktól. Vitkovics 3. sz. meséjében pedig „A vas és bányász“ czimüben ugyanezen tétel van példázva, de sokkal helyesebben és megkapóbban alakítva. A kérdést itt a vas az aranyhoz intézi s a bányász feleli, hogy azért megvetett, mert nem fénylik úgy, mint az arany. Ily szempontból összevethető Szigethy II. XXI. XXV. XV. XVII; II. k. LXIV. meséje Vitkovics 2, 6, 16, 19, 1. számu meséivel. „A nyúl és sas“ cz. mesében az üldözött nyúl kérleli a sast, hogy kegyelmezzen neki; ha ő hatalmas lenne, nem bánnék keményen a gyengébbel A sas azt feleli, hogy ő sem, kivált ily szorult helyzetben, ha nyúl lenne Vitkovics megfelelő meséje ez: A nyúl kérdi a sastól, miért üldözi szegény fejét, miért nem tör más állatra? A sas azt feleli, hogy azért, mert a farkassal nem

---

böles s az emberek ismeretére vezető észrevételek; világos kifejezések; a mostani század geniussa néhány vonásaival szerencsés rajzolatja; s azon jó mód, mellyel czélzásainak eltalálását többnyire az olvasó itéletétől függeszti fel, mindezen díszes tulajdonok a munkának valóságos classicusi érdemet tulajdonitanak. Imitt-amott csipős megjegyzésekre is akadhatni, s ezek az epigrammatikus költőt árúlják el.“

bir, s azonnal felkörmöli a kis nyúlat. A mese e mellett Vitkovics feldolgozásában értéket nyer avval is, hogy a tanúság igazságszolgáltatási viszonyainkra is vonatkozik: „Ügyész uram, ügyész uram! panaszkodni kezd az alperes: ugyan miért? Értem, mond a pörzörgető. Olvassa kegyelmed a sasról és nyúlról szóló mesét!“ Szigethy ismerte a Vitkovics meséit, s némelyeket némileg variált, hogy más tanúságot vonjon ki azokból, de legtöbbször a cselekmény és szereplő személyek alaptermészetéből helytelenül következtetve. Eltévesztette azt az alaptörvényt, hogy a mesében szereplő lényeknek öket megillető természetet és jellemvonásokat kell tulajdonítani. Igy XV. sz. meséjében helytelenül van tulajdonítva a critikai szerep a mocsarak szennyes lakójának, a békának, ki leránt minden állatot, hogy saját gyarlóságaira legalább a mások becsmérlésében mentséget találjon. Helyes felfogással van ugyanez a jelenség szemeink elé állítva Vitkovics „Róka és Tigris“ meséjében, hol a gáncsoló szerepét természetéhez híven a róka viszi.

Szigethy határozottan egyik meseiskolához sem sorolható. Nem respectálja a Lessing követelte rövidséget; előadása sokszor lesz terjengössé, lomha leirása miatt bágyadttá. Szereti a röviden és hatással előadható tényeket hosszas elbeszélésekkel kiszélesíteni, hogy igy alkalmat vegyen a korában divó sentimentalis hosszadalmasság kielégítésére. Ilyenek XIX. LII. II. II. III. XVII. sz. mesék. Találhatók meséi között rövid szerkesztésüek is, de e rövidség nem jelenti nála a jóságot is egyszersmind, a mennyiben pár vonással nem tud tömören és világosan beszélni. A XIV. sz. mese „A kányáról és vadréczéről“ szól. A vadrécze kérdi a kányától, hogy miért ragadozza el az oltárról a szentelt húst? Mert ehetném — felel a kánya. Vagy, hogy te is próféta-madárnak neveztessél? kérdi végül a vadrécze. A XXVII. „A fiatal cserfa és a disznó“; XXVIII. sz. „A bagoly és róka“; XXXII. „A farkas és varjú“: „Ne károgj oly szemtelenül, kiáltá a farkas a magosan dörgő varjúnak. Még csak oly erős sem vagy, mint én. De fentebb repülök, mint te, krákogá a varjú.“ A közlött pár példából kitünik, hogy megkisérli a Vitkovicsnál megfigyelt rövidséget utánozni, de neki még csak részben is alig sikerül az, miben Vitkovics mester volt. Vannak nála „ezópi hösköltemények,“ mint II. k. VII. sz. „A jóltevő farkas“ 9 mesében; „A szamár a gyülésben“ stb. Meséje tanúságait kapcsolatba hozza irodalmunk jeleseivel: Kazinczyval, Kölcseyvel, Csokonaival.

Czuczor Gergely szintén irt meséket[1]) irodalmunkban. Tárgyait az állat és növényvilágból vette, melybe öltöztette a társas együttlétből folyó emberi viszonyokra tartozó oktatásait. A feltalálás ügyességét, a szerkesztés elevenségét és a meséből elótörö meggyöző tanulságot tekintve, Czuczor 50 meséje a jobbak közé sorokozik irodalmunkban. Van meséi közt nehány müvészeti és irodalmi vonatkozásu darab; igy pl.: „A csipkebokor és rózsa" czimü mesében a rózsától feddözve kérdi a csipkebokor, hogy miért annyira elhanyagolt ö? Mert eredeti vadságodban tenyészvén, a haladó szebb ízléshez simulni vonakodol. A kiavult, csínatlan királyhoz ragaszkodókat illet e mese. „Jupiter és pókok" mesében elö van adva, hogy a pókok panaszkodnak a méhekre, melyek nagyobb kedvességben részesülnek, mint ök, pedig a mézet lopják, s erre Jupiter azt feleli: hogy a virágok neme csak anyagul van adva, hogy abból mézet alkossanak; a ti hálótok pedig haszontalanok. Ilyenek az irodalomban az eredetiek és az utánzásnyomozók, kik gyanúsítnak némelyeket, ha valamely munkájokban itt ott egyezö vonásokat találnak fel a másokéval. „A sasok és a vakand" Fáy „Bélteky házára" vonatkozik, melyröl azt mondák, hogy nem egyéb, mint utánzott „Tollagi." „A márványdarab és szobrász" cz. mese szintén egy ily irodalmi vonatkozásu, Vörösmarty „Csongor és Tünde" szinjátékát illetvén, melynek mesterien kidolgozott tárgya, mint tudjuk, a XVI. évszáz egyik regényes históriájából van véve. E mesék egyszerüek, a szépitésnek, újitásnak minden vonása nélkül, s igy müfaj-szabályait tekintve, a Lessing-iskolához sorolandók. A személyek cselekvésöknek és természetöknek megfelelöleg jól vannak megválasztva. Ugyancsak Czuczor fordította le a Lafontaine meséi egy részét szabad sorokban, sikerülten.[2])

Fáy András leghivatottabb, legnépszerübb és legeredetibb ezópi meseirónk. Nagy elöszeretettel irta meséit egymásután, a magyar olvasó közönség kedvvel olvasta „vidámbölcsének" derült tanításait, s hogy mennyire emelkedett népszerüségben e „magyar Ezópunk," bizonyitja az a körülmény, hogy németre

[1]) Kiadta Toldy F: Czuczor Gergely költeményei III. k. 1858. Pest, Heckenast Gusztáv.

[2]) Mesék, franczia után újon szerkeszté Czuczor Gergely 2 rész. Vasárnapi könyvtár II. évfolyam. Budapest, 1876.

és angolra is lefordították; eredetien irt, meséi anyagát nagy részben ő találta fel. Egész életét, minden munkáját a practicus, a használni törekvés iránya jellemzi, s helyesen jegyzi meg róla Toth Lörincz: „ki nemzetének Phaedrusa, Lafontaineja és Rochefaucoldja volt, ugyanannak Franklin-ja és Wilberforcéja lett.“ [1]) Azon időben született „midőn — mint Székács Józsefhez irt levelében megjegyzi — Kazinczyn kivül más alig mutathatott jobb ösvényt. Ifjúságomban még sötétség borította a magyar irodalmat; és sötét éjjel több egy pislogó mécs, mint fényes nappal egy lobogó fáklya.“ [2]) 1818 óta fő törekvése volt úgy irodalomban, mint azon kivül a hiányokat, fogyatkozásokat a nemzet társaldalmi életében elenyésztetni, a gyarlóságokat, hibákat javitani, s a nemzet fejlődésének egy biztosabb jövő felé haladását elökészíteni. Az ő munkás életének gazdag gyümölcsei fényesen igazolták, hogy fáradozását, törekvéseit fényes siker koronázta. Fáyra is hatott Kazinczy, mint oly sok másra e korban, kikben tehetséget ismert fel, s kiknek müködesétől kecsegtető eredményeket várhatott a hazai tudomány és mivelődés felvirágzására. Korán ismerkedik meg az angol, német, franczia humoristákkal: Sterne, Fielding, Swift, Rabelais, Le Sage, Jean Paul, Lichtenberg finom élczelő szelleme, derült húmora, vidám életkedve kedvezőleg hatnak lelkére, hogy egyéni természetének ez állandó jellemvonását kifejleszszék. Ez a „derengő bölcsesség“ jellemzi öt minden munkájában. Temperamentuma nem teszi alkalmassá a politikai pályára — maga vallja meg, hogy erre sem kedve, sem hivatása. Lelke egész erejével az irodalom felé fordul, e tért tekinti azon formának, mellyel a legtöbbet használhat a forrón szeretett hazának. Irodalmi úton készít elő sok kérdést, adja elörajzát sok, később keresztül vinni szándékolt közintézménynek. Pesten él, mely most már állandóan irodalmi központtá kezd lenni. Itt irja munkáit, melyek egymásután gyorsan jelennek meg.

1820-ban már kiadatnak „Eredeti Meséi és aphorismái.“ E kiadás oly hamar elfogy, hogy azon évben újra kell nyomatnia; (második, de helyesebben harmadik kiadás, Pest, 1825.) [3]) utóbb

[1]) Toth Lörincz Emlékbeszéd Fáy András felett. Kisfaludy Társaság Évlapjai. Uj folyam. II. k. 194 l.

[2]) Fáy András levele Székács Józsefhez. Kisfaludy Társaság Évlapjai. IX k. Uj folyam, 67 l.

[3]) Toldy Ferencz. Magyar költők élete. Pest, 1871. II. k. 196 l.

pedig ugyan e nemben: Újabb Meséi és Aphorismái, Pest, 1824; másodszor Pest, 1828. Legutóbb pedig: Fáy András Eredeti Meséi és aphorismái II. kötet, negyedik kiadás, Budapest 1874 Kis Nemzeti Muzeum kiadásában. Fáy gyakorlati irányának, mellyel a nemzet köz- és társadalmi életét gazdag tapasztalatainak magasabb álláspontjából tekinti, eredménye e vidám bohóságoknak, nevetve-oktató elbeszéléseknek tarka gyüjteménye. A mit mint paedagogiai iró és gyakorlati nevelő előbb és utóbb „Mire szántam fiamat?“ (1825.) „Bélteky ház“ (1832.) „A nönevelés“ (1841.) cz. müveiben hangsúlyozott; a mit a nemzet társadalmi életének, vagyonosodásának előmozdítását czélzó inditványaiban (Az életbiztositó intézet terve 1848;) a „Jelen kor“-ban megjelent „Összeállitások a haza legközelebbi teendői körül“ Pest 1846; „Terve a pestmegyei köznép számára felállitandó Takarékpénztárnak,“ Buda 1839 stb munkáival javaslatképen felvetett, azoknak körvonalai, alapeszméi e vidám, derült életkedvtől pezsgő mesékben vannak letéve. Ez az ö reformtörekvéseinek ékesen szóló kátéja. „Rosszal váltva jó a világ s az élet benne.“ „A szükségben jó, ha valami nem épen megfelelő is van kárpótlásul“ (Meséi II. k. A béka éneke 28 l) „Míg korod nyilik, siess élni ártatlan örömeit“ stb. meséiben feltalálható örökre szóló axiómák mintegy a nagy képnek széles keretei, melyek közé helyezi nemes lelkének, mélyen érző szivének szebb rajzolatait. Majdnem 700 mesét és ezek végén álló aphorismákat irt, erkölcsi tantételek foglalatát, melyek jó részben az emberek és állatok tetteiben fejtik ki és példázzák az emberi jellem vonásait; gyarlóságának, hibáinak sokszerü változatait. Leleményessége, bő tapasztalata elősegíti öt, hogy az általános emberi, vagy közelebbről a nemzetet érdeklő kérdésben tanácsot, útbaigazitást adjon Tanácsaiban jóakaratú, intéseiben nemes, nyájaskodó; inkább sirva nevet, résztvevöen húmorizál, semhogy maró gúnynyal ostorozna, melytől javúlást kevésbé vár. Meséiben mindig a vidám, nevető ember áll előttünk; szigorú morálja mellett mindig ott a szivjóság, a békülékeny és kibékiteni törekvő egészséges kedély. Tréfát csinál a maga születése körülményeinek derült előadásával;[1]) nevetés tárgyává teszi maga magát is, s azzal ébreszt bennünk maga iránt rokonszenvet és nyugtat meg, hogy ö is azon gyarló-

[1]) L. Fáy Meséi és Aphorismái I. k. Előszó.

ságoknak részese, melyekért szeliden fedd, meséiben megleczkéztet. Szemére veti nemzetének azt, mit meséi elébe mottóul kiván tenni: „Nec sapit eruditionem.“ Elmondja ő, miként akar meséivel minket tanítani, mint viseli az erkölcsbiró szerepét: „Mosolyognom a bajusz alól a kisebb bohókat, sőt kaczagnom a nagyobbakat, ha agyart nem fenek, nem mutatok, ki tilthat el? Karczolások csekély sebek; halálos döfésekhez pedig sem epém, sem pedig fegyverem.“ [1]) Ily szeretetre méltó nyilatkozatok után megnyugvással lehetünk, hogy a meseiró, ha fedd is, ha megint is, de szemeiben ott csillog a könyv; a vesző mellett ott van az alma, minden dorgálás egy imádságba van göngyölve. Előttünk áll a nemes szivű emberbarát szerető könyeivel.

Fáy meséi prózában irottak és a legváltozatosabb szerkezetűek. A tanúság néhol a mese elején, máskor a végén; gyakran el is marad; egyszer hosszabbak, máskor egy pár sor, epigrammszerű rövidség, de világos és azonnal felfogható.

A nemzeti fejlődés szükséges voltát beismerjük, de azért mégis csak maradik vagyunk. „A kakas“ cz. mesében a veréb biztatja a kakast, hogy ébredjen, mert virrad. A kakas azt mondja, hogy még nem virradt meg, mert csak a hold világol. A fordulatban végül ez a tanúság: „Magyarjaim! hányan daloltátok már el a „Magyar hajnal hasadot“-ot, s Istenem! mégis be nehezen virrad!“

A nemzeti nyelvet félti a meseiró az elkorcsosodástól, mint akár csak Péczeli, „Az obeliszk és majom“ csinos meséjében. „A vésett kövön a czéhbeli és kontár véséseivel gyakran elrontotta a mester müvét. Ennek következtében emeletlen maradt az obeliszk, s feldarabolva a gránit.“ Czélzás nyelvújításunkra. Csak egy ember volt hivatva, hogy izlésénél, miveltségénél fogva nyelvünket újítsa: Kazinczy; de nyomában támadt az avatlanok és majmolók egész serege. A külföldieket utánzó magyarok olyanok lesznek, mint a majom, kire azt mondák társai, hogy majomnak már nem ér semmit, embernek pedig ostoba. (A majom.) Ezt czélozza „A tánczoló medve“ czimű mese is.

„A hattyú és gólya“ meséje azon hálátlanokra czéloz, kik a nemzet emlőin élődnek, de nyelvét nem tanúlják meg, épen mint a gólya, mely a tóból szedi élelmét, de úszni nem tud.

---

[1]) U. o. I. k. 16 l.

„A majom csoport“ jól talált vonásokban megszégyenít üres hiúságunkban, mellyel szeretünk fényes multunkra hivatkozni, de magunk gyarlók vagyunk a dicső múltat a jelenben folytatni. A „Columbus“ allegoriájában a boldog haza reményét fejezi ki Fáy szépen: „Édes remény egy boldogabb haza, egy szebb létel iránt; ám ostromoljon a gyáva félszegség, s hiú észfitogtatás; én szivemre szorítlak!“

„Coreggió“-nál bámulták a művész mester munkáját, s csak egy akad fenn, hogy miért festi az éjszakát? Csak nyomósabb gánes ne érje müvemet — felel Coreggio. Majd az irodalomban dívó conventionális rendszerek fonákságait szellözteti csattanós példáiban. „Az Irtó“ cz. mesében azon túlbuzgó gazda jámbor foglalatosságából, hogy a buzakalászok közül kitépi a repczét, de minden lépése egy-egy buzaszál letaposásába kerül, s pedig a tisztítás ideje már lejárt, vonatkozik arra, hogy a túlságos recensió megárt. „Cerberus“-ban pedig a recensens előtt meghunyászkodó irót tünteti fel; „Haydn“-ban a közönség birálatainak és tetszésének szeszélyességére mutat; „A harkály“ munkájában azon irókra czéloz, kik nagy garral működnek, nem hogy valami becsest adjanak, hanem, hogy saját konyhájokra gyüjtsenek.

Fáy a magyar társadalom orvosa. A nagy társadalom üterére teszi kezét, pontosan számlálja a vérkeringés lüktetéseit; kutaszol a társadalom testében, hol talál egy sebet, hogy azt gyógyítsa, s ha heves a láz, ott áll csillapító és lázlenyomó szereivel. „Bajos dolog rendnek oly társaságban élni, melyben sok a heverő,“ mondja igazán. A munkás méhek gyüjtését felfalják a herék. Megsokalja ezt a munkás csoport; s végre a hörcsögöt hivja segitségül, ki kihajtja ugyan a heréket, de jókora zsákmányt visz el magával. A nemzeti fejlődés alapja a kicsinynek és nagynak, szegénynek és gazdagnak közös munkája. A vérengző tigris a maga osztályos részét mindig a szomszédos oroszlán osztályaiba vitte. Miért? Az oroszlán osztályában jobban esik a tigrisnek a felosztás, mert saját osztályában már eléggé érzik hatalmát, ismerjék meg azt máshol is gazdagságából. Találó jellemzés főurainkra, kik külföldön prédálják el öröklött vagyonukat. A társadalom intézményei az egyes áldozatkészségét igénylik. A majom nem akarja kihúzni a tüzből a gesztenyét, attól tartva, hogy megégeti lábát. A nemzet egészséges társadalmi életének záloga a helyes és észszerű alapra helyezett nevelés. A nevelő

munkás foglalatosságot adjon növendékének; a házi gond és szorgalom legyenek a nők tisztaságainak őrei. A veréb kérdi a gólyától, igaz-e hogy ők tiszta nős életüek? Hogy e nevet megérdemeljük, felel a kelepes, a hív véren kivül fő oka az, hogy összel-tavasszal nagy útakat teszünk; fészkeket rakunk, kicsinyeket költünk s azoknak élelmet szerzünk; igy henye életet nem élünk.

Fáy Lessing theoriájának követője meséi nagy részében, de korántsem engedi magát ennek szigorától megköttetni. „Igaz, hogy meséimnek egy része nem igen felel meg Lessing theoriájának az ezópi meséről, de kérdem, szükséges-e, hogy minden mese épen ezópi legyen? s áll-e az, hogy az első feltaláló egyszer felvett modorának, theoriájának minden korokon, utódokon keresztül változatlanúl kelljen maradnia? Az ezópi mesék nyilvánosan az emberi nem és miveltség gyermekkorára, vagy zsarnoki uralmának korlátoltságaira számítanak: azoknak tehát a haladottabb korokban és szabadabb mozgásokban a régi modor mellett, szükségképen ki kell avúlniok, unalmasakká válniok; s gyermekszobába számüzetniök. Korunk a mesékben is csattanó, olykor epigrammai élczes élénkséget, finom gúnyt követel.“ [1]) Fáy nyilatkozata értelmében járt el. Meséi nagy részének ezópi motivumokat adott saját feltalálásából, azoknak azonban majd rövidebb, majd hoszabb cselekményt tulajdonítva. Némely meséje egészen túllépi a határt és allegoricus elbeszélés lesz belőle. Tanúságaiban sokszor nagyon is beszédes. Meséinek tanúságait, vonatkozásait még nagyobb közetlenséggel és elevenséggel hozza szoros kapcsolatba a nemzeti élettel, mint annak idején Heltai, Péczeli tevé. Élénk előadását, tanúságait át- meg átszövi derült húmorával, inkább nemesen javítni czélzó, mint leverő szelid gúnyjával. E derült, vidám kedély az ő természetében oly mélyen gyökeredző és akkora előszeretettel nyilvánuló, hogy talán egyetlen meséjéből sem hiányzik. Ez alapon tekinthetni őt Vitkovicscsal szemben, ki meséiben az epigrammatikus rövidséget, nem egyszer a csipős gúnyt miveli, a vidám életkedv, a derült húmor első eredeti meghonosítójának a mesében. Fáy meséinek ép e jellegzetes tulajdonukban rejlik megkapó, közetlen hatásuk. A mesék szereplő személyeit a mindig felcsillanó kedves húmor verőfényes napja

---

[1]) Fáy A. levele Székács J.-hez. Kisfaludy Társaság Évlapjai. Új foly. IX. k. 69 l.

megaranyozza; az ő világuk, melyben élnek és cselekesznek, folyton tiszta és derült. Ebben találom én magyarázatát annak, hogy Fáy meséi annyira kedveltek voltak korában, kedveltek ma és nem fognak veszíteni értékökből a jövöben sem. Méltán mondhatta róla Eötvös: „Az aggkor rideg napjaiban is megtartá mindazt, a mi öt egykor a nemzet kedveltjei közzé emelte: ifjabb napjaink meleg érzelmét, s a szerető kebelnek nyájas költészetét.“[1])

III.

A mi ezópi meseirásunk kevésbé fejlett önállóan; kezdetben és utóbb is, német és franczia hatások alatt állott. Midőn nálunk a XVI. században e műfaj még csak gyermekkorát élte a külföldi minták fordításában és utánzataiban, a németeknek már előzőleg jeles meseiróik voltak. A gyüjteményekből vett fordításokhoz csekély eredeti járul, s a mit annak itélünk, nem egyéb, mint a tanúlságokból, értelmekből nemzeti életünk viszonyaira vonatkozás. A külföldi hatás legélénkebb Lessing meseelméletének és Lafontaine szabadabb szerkesztésű meséi megjelenése idejében. Az irodalmunkban mindinkább erősbödő didacticus irány magával hozza, hogy a figyelem az oktató költés e faja iránt inkább felgerjesztessék. Az idegen hatásokra fellendül a mi meseirásunk is; részben megmarad az egyszerű alak mellett, részben pedig megindul a törekvés a csinos forma és szabadabb szerkesztés tekintetében; s reánk nézve becsesebbé válik az által is, hogy az ilyetén miveléshez állandóan kibélyegző vonás járul: a hazafias, nemzeti tendentiák. Péczeli valódi műösztönnel halad Lafontaine nyomdokain, s kiváló súlyt ad másfelől meséinek avval, hogy alkalmazásaiban szorosan magyar nemzeti. Lessing elmélete és meseirásának hatása mellett Gellért jeles alkotásu meséi is magyar fordítókra találnak (Kónyi János lefordítja Gellert meséit.). A német meseirók mellett utóbb, Lafontainen kivül, hatást gyakorol egyik-másik franczia meseiró meseirodalmunkra. A múlt évszáz végén megjelenő szépirodalmi folyóirataink (Felső M. országi Minerva, Hebe, Aspasia, Orpheus stb.) sikerült mesefordításokat adnak Florián után. Utóbb aztán kifejlésnek indul az ezópi mese magyar

[1]) Br. Eötvös J. Emlékbeszéd Fáy András felett. Kisfaludy Társaság Évlapjai. Uj foly. II. k. 24 l.

nemzeti alapon az inventióban, alkotásban, előadásban; hogy úgy mondjuk, akklimatizálódik a mese irodalmunkban. Szentmiklóssynál van az első határozottabb nyom, öt követi Vitkovics hivatással üzött meseirása és Fáy András legeredetibb alkotása. A Lessing theoria napjainkban már jelentékenyen veszti hatását, s legújabb meseirásunkban Lafontaine és La Chambeaudie szabad iránya jut diadalra Gregussnál és Névy Lászlónál. Meséiket magok „moderneknek“ nevezik. Náluk a mese az európai általános eszméknek, a mai kor szellemének, napjaink társadalmi és politikai elveinek kifejezője. A politikai és társadalmi morál ez újabb mesékben élesebben lép előtérbe, s a mindennapi élet tréfás bohóságai mellett inkább az irónia, a kevésbé gyöngéd szatira fegyvereit használja. Mintegy a politikai, társadalmi és irodalmi téren nagy mértékben feltörő kritika burkolódzik e mesék allegorikus formájába. Greguss meséi mind ily természetüek. Nála a meseirás foglalkozásából, eszmeköréből és természetes hajlamából eredt. A bölcselkedni, itélni hivatott szellem kinálkozó eszközül választatta vele a mesét, hogy megfigyeléseit, tapasztalatait, az emberi élet taglatát a tudományos kereten kívül, a költés tetszetős alakjában is kifejezze. Ha Fáyról szóltunkban állítottuk, hogy meséi egész életét, egyéniségének minden egyes vonását tükrözik vissza, ép úgy mondhatjuk Gregussról, hogy meséi azt az eszmét foglalják magokban, melyért ő mint kiváló aesthetikus minden alkalommal küzdött: az igaz, jó és szép hármas egységének az irodalomban, művészetben és a mindennapi életben diadalra juttatásának eszméjét. Greguss meséinek motivumai az állatvilágból meritvék; a szerepló személyek cselekvényeinek szövésében ügyes; az ellentétek leleményes összevegyítésével fokozódó érdeket ébreszt; fordulatai pedig megragadók és elevenek. Morálja természetszerü; tanúságtételei nem egyszer megráznak, sokszor csipős ironiája megsebez, de az összhangzatlanságot nyomban elnémítja az akaraterő beismerni, hogy a való élet jelenségei esetről esetre a költőt fogják igazolni. Ki tagadná, hogy a közvélemény, melyet terjeszt a sajtó, hirdetnek egyesek, most felemel, majd leránt: mindkét esetben kevésbé helyes okokból? Ki vonná kétségbe, hogy itéletünket a legtöbbször a körülmények befolyásolják, megvesztegetik az érdekhálózatok az irodalomban úgy, mint a társas életben? Mit is tárgyal csak Greguss „A madarak közvéleménye“ cz. meséje?

A madarak Jupiterhez követet akarták küldeni, hogy érdekökben ott szót emeljen. A kiválasztás sok vitára ad alkalmat; mindenik madár a maga előnyeivel kérkedik, melyek alkalmassá teszik a követségre. A madarak közvéleménye a bankát szemeli ki a fontos tisztességre, habár tollazata és sajátos természete alkalmatlanná is látszanak tenni öt erre. Mi szerzi meg a népszerűséget ma az irói világban?

„Nem magas eszme, nem mély érzelem,
Csak üres élcz, hóbortos képzelem;
Nem tiszta nyelv és tiszta forma,
Csak a mi forr, de nincs kiforrva;
Nem hű valóság, igaz eszmény,
Csak hazug árnyék, ködbe veszvék;
Nem a haza hő szeretése,
Csak neve ingyen felvevése;
Nem az a szent, isteni tűz,
Csak egy kis mindennapi bűz."

Mennyire találó képe ez jelen viszonyainknak. Avagy nem a mai kor képét festi a költö „A beteg és orvosok" meséjében? Egy beteg megpróbál kénes, szénsavas és vizfürdőt az orvosok ajánlatára. Consultáltat, s végre az orvosi nagy tudomány mellett elhal. E halálesetet tudomásul veszi egy tengeri fürdő orvosa:

S a meggyőződés hangján felsóhajta:
„A tenger vize segitett volna rajta."

Semmi további kommentár, de egy sor is világosan beszél.

Sikerült Gregussnak a napjainkban divó korteskedést példázó meséje. (A birkanyáj.) A farkas juhra éhezik; a rókát bizza meg, hogy csalja le a dombról a völgybe a nyájat kecsegtető szavakkal. A róka eljár tisztében; édeskés szavaival lépre viszi a bárgyu birkanyájat, s majd a dombról egyet-egyet lelökvén, aláhull az egész Ő is kap a zsákmányból. Nem leljük-e fel hű képét itt a mai gyakorlatnak? Mert hát mi is áll tanúlságképen?

Tudvalevő dolog, hogy csalfa kortesek
A nép ínyének úgy hizelegnek,
Hogy a magok tisztázatlan akaratját
Kivívhassák, még botba is ugratják."

Egy más mese szól az anyáról, (Az anya és fiai), kinek két fia volt, egyik anyja gondoskodása mellett maradt; a másik barangolt mindenfelé, pusztítva vagyonát, s csak akkor tért haza, mikor

földönfutó szegény leve. Anyja ölelő karjai közé fogadta; honmaradt fiának pedig csak annyit mondott, hogy honmaradásával megtette azt, a mi kötelessége volt. Ilyen a mi „haza édes anyánk“ is; mert kincseit hibásan szokta osztályozni; aranyját lisztnek nézi csak, lisztjét meg megaranyozza.

Bármely meséjét tekintsük Gregussnak, mindenik a forma tisztaságával, az alakítás ügyességével, eszméinek, erkölcsi igazságtételeinek új és eredeti hangjával lep meg. Kritikai vesszője alá veszi azokat, kik másokat rágalmaznak, és ha valótlan állításuk kiderül, még érdemet tulajdonítanak magoknak, hogy nyomra vezettek. (A szamár.) Az újkor sok okvetlenkedő nyelvészt nevelt. „Lakatosok“ cz. mese példázza eme modern fiak eljárását, kik lényeg helyett szavakon rágódnak. „A kutya“ cz. mesében ennek eljárása megtanít, hogy illussióban élünk akkor, midőn ostobáknak nyilvánítjuk azokat, kik eszünkön túljárnak. Találóan mondja Gregussról derék utóda Beöthy: „Egy kissé szatirikus, de hisz a szatirikus egy kissé mindig alanyi költő. Egészen e nyájás, tréfálkozó hang, a tanításnak és korholásnak e vidám egyenessége, a vers csinja és játszisága; a cselekvénynek és tanúlságnak fordulatos elevensége és sokoldalúsága: ezek különböztetik meg elődjeitől, kik többnyire Lessing után indultak, minél nagyobb tömörségre törekedtek, s közülök a leghíresebb Fáy András épen prózában irt. Legtöbb rokonságot mutat még Péczelivel, a Lafontaine mese első és legkiválóbb képviselőjével irodalmunkban, ki azonban az alexandrinhez ragaszkodott, mig Greguss egy lépéssel közelebb jutva mesteréhez, szabad versekben írt, mire a múltban nálunk csak Ráday meséiben talált példát. Ilyen költő Greguss: lyrájában elmondja a maga meséjét: meséiben pedig mindnyájunkét; melyben maga is részesnek érzi magát.“ [1])

Névy László is irt modern meséket, melyek közül „A kecske tragoediája“ cz. jutalmat nyert a Kisfaludy-Társaság ezópi mese pályázatán. Meséi kötött formában irottak, változatos verseléssel, az előadáshoz alkalmazott hosszabb vagy rövidebb sorokban. Meglepő nála a feltalálás újsága, az előadás elevensége. „A kecske tragoediája“ tartalma: A kecske megunva a szolgaságot, szabadság után áhitozik. Hallja panaszait egy közelben levő sólyom s azt

[1]) Beöthy Zs. Emlékbeszéd Greguss Ágost felett. Kisfaludy Társaság Évlapjai. Új foly. XIX. k. 434 l.

mondja, hogy menjen vele a zergékhez, azok szabadon élnek s szívesen fogadják öt. Úgy is lön. Eleinte jól ment a dolog, de a kecske nem vevén figyelembe, hogy ő nem tud oly könnyen szökelni, mint társai, a mélységbe zuhant. A tanúságot a sólyom szájába adja a meseiró:

„Nem a szabadság árta; tenmagad
Voltál botor, s a végzet utólért.“

A feltalálás ügyességére mutat „A kolompos“ cz. mese. A kolompos lázadásra ingerli társait a pásztor ellen. A kecsegtetőbb lóher közé vezeti őket, de a kutya nagy csaholást üt. Megijednek a birkák, visszafelé szaladnak, élökön a kolompossal. Ügyes aztán a czélzás holmi nagy szájú emberekre:

„Nem tisztem-e, hogy én legyek elül?“
S a birkanyájnak nem volt válasza.

S végül a sententia:

Hányszor talált már fényes ürügyet
A nemtelenség emberek között is.

Jól vannak alkotva a közreadott mesék közt „A tengelicze és veréb“, melyben a veréb önzése érdekesen van vonatkoztatva az ilyes emberekre.

Nem csúf állat a veréb? S ki ugy tesz,
Tán az önző ember tiszteletesebb lesz?

„A szarvas és sertések“, „A farkas és mopszli“ stb. Mindenikben a tendentia éles körvonalozottsága, s kirívó élesség a tanúságban.

Az ezópi meseirás napjainkban nem örvend nagy népszerűségnek. Csak a Kisfaludy-Társaság vette pártfogásába utóbbi időkben e műfaji pályázatával. Ma már az újabb irodalmi irányok nyomában fakadt műfajok kiszorítani látszanak ez igénytelen kis műfajt; a figyelem egészen elfordult az u. n. állatmesék irásától, melyeknek értéke mellett pedig az ó korban tekintélyek szólottak. Plato Homert nem számította a költők közé, mert nem irt mesét, ellenben Ezópot első helyre állította; Aristophanes tudatlannak bélyegez egy embert, mert még Ezópot sem olvasta; Quintilian hasonló értelemben van egy helyt valakiről, ki előtt szintén isme-

retlen volt Ezópus meséje. Napjainkban a kisebb elbeszélő és leiró fajok kapnak lábra, s mig a tanköltés más ágai is hanyatlásnak indulnak, a mese egészen kegyvesztett lesz a költés birodalmában. Mintegy az a jelenség látszik ismétlődni a mesénél, a mi megtörtént az epószszal: az eposzt kiszorította a regény; a mesét háttérbe szorították a rokon, vagy merőben ellenkező irányú műfajok. Az a „kozmopolita költészetnek“ nevezett irány a maga nemében aristocrata, oly büszkén látszik lenézni e kis igénytelen fajra, a mesére, mint a magas tölgy az alatta rejtetten élő kis bokorra. Mintha az az általános érzelmeket megilletö költés sokszor alaptalan pessimizmusával egy maga elvégezné azt a tisztet, mit az ezópi mese természetéből kifolyólag teljesít az állatok és emberek naiv viszonyaiból ellesett példázataival, az élet philosophiának hirdetésével; mintha egy fejletebb korban az ember lényegét kibélyegző hajlamok, uralkodó szenvedélyek oly tisztulásokon mentek volna keresztül, hogy tekintetök elé ma már fémlapot felesleges tartani, mert úgy is szennytelen vonásait vetné vissza lelkületöknek.

Szász Károly ezópi meseelméletében indokoltnak találja felvetni a kérdést: jogosult és korszerü-e a mese? s nem élte-e túl magát e műfaj? Igazság az, hogy az erkölcsi törvények örök érvényüek, s a költés bármely fajának mindig az ember erkölcsi életét kell visszatükröznie, lett legyen az dráma, regény vagy lyra: a költés az élet szolgálatában áll, s valódi hivatását csak akkor tölti be, ha lelkünk nemesítésére, indulataink mérséklésére lesz hatással.

El kell ismernünk, hogy az erkölcsi élet törvényei ma is ugyanazok, melyek évezredek előtt voltak, s igy kétségtelenné lesz előttünk az is, hogy valamint a múltban az ezópi mese sajátos természeténél fogva erkölcsi életünk törvényeit képekben, példázatokban érdekelvén, mintegy az emberiségnek regulatora volt: úgy erre, mint ilyenre ma is szükség van. „Valóban, mig az emberi szívnek és jellemnek, mig az életnek és társadalomnak ferdeségei lesznek: nemcsak a komoedia, a szerény mese sem fog szükölködni tárgyak nélkül.“[1]) Nem lehet irodalomban elfogadni azt az érvelést, mit a mindennapi életben látunk a divatos szokások érvényesülésében. Egy intézmény, ruhaviselet lejárja magát a köz-

[1]) Szász K. Az ezópi meséről. Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. XIX k. 253 l.

Szeged

napi életben; a kor igényei, a nemzeteknek egymással érintkezése átalakító hatást gyakorolhatnak a társasélet viszonyaira, de a művészet és költés e mivedölési változásokból csak annyibban fogad el hatást, a mennyiben az külső formákra terjed, de sohasem oly irányban és mértékben, hogy az átalakulási processusban önmagától igen eltérő legyen, vagy egészen mellöztessék. Igy kell tekintenünk az ezópi mesét is. A mese, mert az élet philosophiával örök erkölcsi törvényeket tolmácsolt: szükségszerü és jogosult, s kivánatos hogy ilyen irányban, hasonló czélzatokkal, megtartva szerepét, miveltessék. Bizonyos, hogy a kor társadalmi életének arczulata megváltozott, az állami élet viszonyai új elemekkel bövültek, a múltban gyökerező alaptörvényekhez, igazságokhoz újabb szabványok és tételek járultak, s a mesének ez újabb szabványokkal, tételekkel öszhangzatban kell irányzatát szemmel tartani. E megújhodott törvényeket, igazságokat megfelelő formában, a fejlettebb aesthetica kivánalmai szerint elöadnia s engedékenyebbnek lennie kell a mesének a nagyon is korlátolt egyszerüséggel szemben. Ily értelemben az első határozott lépést Greguss meseirásunkban megtette. Jó volna, hogy a szép sikerrel megkezdett úton ne hiányozzanak a követők s ekkor válnék irodalmunkban a magyar ezópi mese oly nélkülözhetlen elemmé, melyröl Nisard Lafontaineröl szóltában találóan mondja, hogy: „Első gyermekéveink tejitala; érett korunk házi kenyere és az aggkor utolsó tápláló eledele.“

1931/32 812